

Siyer-Tefsir İlişkisi: Nisâ Sûresi 94. Âyetin Sebeb-i Nüzûlü Bağlamında

*Sirah-Tâfsir Relationship: Sûra al-Nisâ 94
in the Context of Asbâb al-Nuzûl*

Fatih OĞUZAY*

Makale Bilgisi / Article Information

Article Type (Makale Türü): *Research Article* (Araştırma Makalesi)

<https://doi.org/10.56288/siyer.1435008>

Date of Submission (Geliş Tarihi): 10.02.2024

Date of Acceptance (Kabul Tarihi): 25.03.2024

Date of Publication (Yayın Tarihi): 30.04.2024

Citation / Atıf: Oğuzay, Fatih. "Siyer-Tefsir İlişkisi: Nisâ Sûresi 94. Âyetin Sebeb-i Nüzûlü Bağlamında". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 16 (Nisan 2024), 19-44.

Peer-Review (Değerlendirme): *Double anonymized – At Least Two External* (Çift Taraflı Körleme / En Az İki Dış Hakem).

Ethical Statement (Etik Beyan): *It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.* (Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur).

Plagiarism Checks (Benzerlik Taraması): *Yes* (Evet) – intihal.net

Conflicts of Interest (Çıkar Çatışması): *The author(s) has no conflict of interest to declare* (Çıkar çatışması beyan edilmemiştir).

Complaints (Etik Beyan Adresi): sad@siyeryayinlari.com

Grant Support (Finansman): *The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.* (Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır).

Copyright & License (Telif Hakkı ve Lisans): *Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.* (Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır).

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslâm Tarihi Anabilim Dalı, Çanakkale-Türkiye. (Assoc Professor, Çanakkale Onsekiz Mart University Faculty of Divinity, Department of Islamic History). foguzay@comu.edu.tr, orcid.org/0000-0003-2339-3815. ROR ID: <https://ror.org/05rsv8p09>.

Öz

Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini açıklamayı ve yorumlamayı amaç edinen tefsir ilmi ile Hz. Peygamber'in hayatını bütün yönleriyle ele alan siyer ilmi arasında tabii olarak sıkı bir irtibat söz konusudur. Kur'ân'da Hz. Peygamberin şahsiyeti, hayatı, savaşları, muhatapları ve dönemi hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Kur'ân'ın kendine özgü üslubuyla zikrettiği bu detaylar siyer ilminin ortaya çıkıp şekillenmesinde belirleyici olmuş ve bunun bir sonucu olarak tefsirler, siyer ilminin kaynakları arasında yer almıştır. Buna karşın bilhassa bazı hadiseler üzerine nazil olduğu bilinen âyetlerin tefsirinde siyer ilmi son derece önemli bir kaynaklık değeri taşımaktadır. Genel manada ise Kur'ân mesajının daha iyi anlaşılması için nüzûl döneminin bilinmesi bağlamında siyer, tefsir ilmine katkı sağlamaktadır. Araştırma, bu iki ilim arasında zikredilen irtibatın bir örnek üzerinden değerlendirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmanın temel konusu, bir seriyyede yaşanan olay üzerine nazil olduğu belirtilen Nisâ sûresi 94. âyetin sebab-i nüzûlü hakkında tefsir ve siyer kaynaklarında yer alan verilerin değerlendirilmesidir. Nüzûl sebebinin tefsir ve siyer kaynaklarında ne şekilde ele alındığı, zikredilen olaylar ve yorumlar arasında nasıl bir tercihte bulunulduğu üzerinde durulmuştur. Tefsirlerde Benî Mürre Seriyyesi'nde yaşanan bir olayın nüzûl sebebi olarak öne çıkarıldığı görülmekle birlikte başka hadiseler de zikredilmektedir. Buna karşın siyer kaynaklarında ise Batn-ı İdam Seriyyesi'nde yaşanan benzer bir olayın nüzûl sebebi olarak verilmesi temel problemi oluşturmaktadır. Yöntem olarak öncelikle başlıca tefsir kaynaklarından hareketle ilgili âyetin sebab-i nüzûlü olarak zikredilen haberlerin tespiti yapılmıştır. Müfessirlerin söz konusu haberleri nüzûl sebebi bağlamında nasıl değerlendirdikleri ve yorumladıkları tahlil edilmiştir. Ardından tefsirlerden elde edilen bu tarihi veriler, siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında yer alan bilgilerle mukayeseli olarak irdelenmiştir. Nihâyetinde elde edilen veriler üzerinden siyer-tefsir ilişkisine dair tespitler yapılmış ve önerilerde bulunulmuştur. Siyer ilminin, bilhassa belirli bir olay üzerine nazil olduğu bilinen âyetlerin anlaşılmasındaki rolü üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Siyer, Tefsir, Esbâb-ı Nüzûl, Benî Mürre Seriyyesi, Batn-ı İdam Seriyyesi.

Abstract

There is naturally a close connection between the science of tafsir, which strives to understand the verses in the most accurate way, and the science of sirah, which deals with all aspects of the Prophet's life. The Qur'ân contains important information about the Prophet's personality, life, wars, interlocutors and period. These details, mentioned in the Qur'ân's unique style, were decisive in the emergence and shaping of the science of Sira. As a result of this, commentaries have become among the sources of sirah science. On the other hand, it is necessary to benefit from the science of Sira in understanding the verses that are known to have been revealed, especially about some events. In general terms, it is important to know the period of the Sirah in order to understand the message of the Qur'ân. The research was prepared to evaluate the connection between these two sciences. The main subject of the study is the evaluation of the data in the tafsir and sirah sources about the reason for the revelation of the 94th verse of the Nisa sura, which is stated to have been revealed upon an event that took place in an expedition. It was emphasized how the reason for the revelation of the verse was discussed in the tafsir and sirah sources and how a choice was made between the mentioned events and interpretations. In the commentaries, an event that took place in the Bani Murra Expedition is highlighted as the reason for the verse, but other events are also mentioned. On the other hand, in the Sirah sources, it is seen that a similar event that took place in the Batn-ı İdam Expedition is given as the reason for the verse. These differences regarding the reason why the verse was revealed constitute the main problem. The events mentioned as the reason for the relevant verse in some main tafsir sources have been identified. It was emphasized how the commentators evaluated the narrations in question and how they interpreted the verse. Then, the historical events obtained from tafsir sources were examined from sirah and Islamic history sources. Thanks to these data, determinations were made on the relationship between sirah and tafsir. The role of Sira science, especially in understanding the verses related to certain historical events, is emphasized.

Keywords: Sirah, Tafsir, Asbâb al-nuzûl, Bani Murrah Expedition, Batn al-Idam Expedition.

Giriş

Âyetleri yorumlama gayesiyle, dil bilimleri ve Kur'ân ilimlerinin yanı sıra hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden de istifade eden tefsir, Hz. Peygamber'in hayatını ele alan siyer ilmi ile şüphesiz yakın bir irtibat içerisinde dir.^[1] Zira Kur'ân âyetleri, Hz. Peygamber'in hayatının risâlet döneminde peyder pey nazil olmuştur. Bu nedenle Kur'ân'ın nazil olduğu dönemin bilinmesi tefsir ilmi açısından son derece önemlidir. Ancak burada kastedilen her bir âyetin tarihi bir arka planla izah edilmesi değildir. Nitekim sadece 500 kadar âyetin yaşanan bazı tarihi olaylar, sorulan sorular gibi müşahhas meseleler üzerine nazil olduğu kabul edilmektedir.^[2] O halde özelde bu âyetlerin sebab-i nüzûlü bağlamında siyer ilminden istifade edilmesi gerekirken genel manada ise nüzûl ortamı şartlarının bilinmesi Kur'ân mesajının anlaşılması açısından önem arz etmektedir.^[3] Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e atfedilen önem ve değer yanısıra Resûlullah'ın şahsiyeti, dönemindeki olaylar, savaşlar ile çağdaşları hakkında verilen bilgiler siyer ilminin teşekkülünde ve hatta sistematığının oluşmasında etkili olmuştur.^[4] Dolayısıyla bu iki ilim arasındaki etkileşimin karşılıklı olduğu açıktır.

Araştırmada Nisâ sûresi 94. âyetin nüzûl sebebi bağlamında siyer ilminin tefsire katkısı üzerinde durulacaktır. Nitekim tefsir ilminin tanımı yapılırken sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinin yanı sıra esbâb-ı nüzûl ve tarih gibi rivayet ilimlerinden istifade edilmesinin gerekliliği ifade edilmektedir.^[5] Tefsir tanımları üzerinden yapılan bir araştırmaya göre nüzûl ortamının tarihsel koşulları, tarih boyunca tefsir ilminde önemli bir yer işgal etmiştir. Hatta bazı dönemlerde birincil derece önemi haiz olduğu iddia edilerek adeta tefsirin siyer eşliğinde yapılması gerekliliği savunulmuştur.^[6]

Tefsircilere göre âyetlerin sebab-i nüzûlü herhangi bir şekilde muhakeme yöntemiyle veya ichtihadla tespit edilemez. Bu hususlar, ancak hadis usulü açısından sıhhat şartlarını taşıyan ve sahih bir senedle Hz. Peygamber'e ulaşan rivayetlerle belirlenebilir. Dolayısıyla sebab-i nüzûlün tespitinde, bizzat ilgili tarihi olaya şahit olan veya bilgisine sahip bulunan bir sahâbîden gelen sahih rivayet şartı önemlidir. Birden çok rivayetin bulunması durumunda ise öncelikle sahih rivayetlerin dikkate alınması gerektiği ifade edilmektedir.^[7]

Sebab-i nüzûl konusunda sahîh rivayetlere yapılan vurgunun siyer-tefsir ilişkisine olumsuz manada etki ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte siyer-megâzî ilimlerinde isnâd kullanılmadığı gerekçesiyle oluşturulan olumsuz algının, aslında gerçekçi temelleri bulunmayan genellemelerden ibaret olduğuna da dikkat çekilmektedir. Hatta bu amaçla meşhur siyer âlimleri cerh ve tadil açısından değerlendirilmiş, kütüb-i sitte içerisinde yer alan rivayetlerine işaret edilmiştir. Örneğin İbn Şihâb ez-Zührî'nin isnadı en iyi bilen dört kişiden biri olduğu, bin civarında hadis naklettiği ve kütüb-i sitte eserlerinin hepsinde rivayetlerine yer verildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla siyer ve megâzî eserlerinde yer alan tüm rivayetlerin isnadsız olmadığı vurgulanmaktadır.^[8] Görüldüğü kadarıyla burada siyer kaynakları hakkındaki olumsuz genellemenin doğru olmayacağı belirtilmekte,

[1] Abdülhamit Birışık, "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/281.

[2] Muhsin Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/360.

[3] İsmail Yiğit, "Kur'ân ve Sîretü'n-Nebî", *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları II*, ed. Bedrettin Çetiner (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 96-100.

[4] Mustafa Fayda, "Siyer ve Megâzî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/319-320; Kur'ân ve Siyer ilişkisi için örneğin bk. İzzet Derveze, *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Mehmet Yolcu (İstanbul: Yarın Yayınları, 2016).

[5] Birışık, "Tefsir", 40/281-290.

[6] Muhammed Çoşkun, "Tefsir-Siyer İlişkisinin Tarihsel ve Kuramsal Problemleri: Tefsir Tanımları Çerçevesinde Sîret-Nüzûl İlişkisinin Hermenötiği", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 253-259.

[7] Demirci, "Esbâb-ı Nüzûl", 11/360-361.

[8] Fatih Özaktan, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017), 103-105.

özellikle muteber sened kullanan rivayetlerden istifade edilmesi üzerinde durulmaktadır. Nitekim savaş ve benzeri tarihi olayların anlaşılması açısından güvenilir siyer rivayetlerine başvurmanın gerekliliği ifade edilirken de bu güvenilirliğin Kur’ân ve sahih hadisler çerçevesinde tespit edilebileceği belirtilmektedir. Âyet ve sahih rivayetlerle çelişen yeni bilgiler ortaya koymadığı müddetçe siyer rivayetlerinin tefsir ilmine katkısından bahsedilmektedir.^[9] Ayrıca siyer kaynaklarının Kur’ân tarihi, Kur’ân ilimleri ve tefsir yöntemleri açısından bu alana katkılar sağladığı ortaya konulmaktadır.^[10] Bilhassa askerî ve siyasî olaylarla ilgili olarak nazil olan âyetlerin anlaşılmasında siyer ilminden istifade edilmesi önemlidir.^[11] Bununla birlikte aradaki irtibat esbâb-ı nüzûl ile sınırlı olmadığından bu iki ilmi birbirinden bağımsız bir şekilde ele almak doğru değildir. Aksi takdirde Kur’ân’ın yanlış anlaşılması dahi söz konusudur.^[12] Bu önemi nedeniyle Kur’ân nüzûl tarihi ve kronolojisinin tarihî bir perspektifle, tarihin konusu olarak ele alınması da önerilmektedir.^[13]

Bu araştırmada, İslâm’a girdiğini belirten bir kimsenin Müslüman askerler tarafından öldürülmesi üzerine nazil olduğu bilinen Nisâ sûresi 94. âyeti bağlamında siyer-tefsir ilişkisi üzerinde durulacaktır. Bu örnek olay üzerinden müfessirlerin ve siyer âlimlerinin konuyla ilgili tespitleri ve ilgili tarihi olay hakkında verdikleri bilgiler karşılaştırılacaktır. Böylece siyer ilminin esbâb-ı nüzûlün anlaşılmasındaki rolü bağlamında tefsir ve siyer ilimleri arasındaki ilişki değerlendirilecektir.

“Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığınız zaman iyi anlayıp dinleyin. Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek ‘Sen mü’min değilsin’ demeyin; çünkü Allah katında sayısız ganimetler vardır. Daha önceleri siz de böyleydiniz. Derken Allah size lütufta bulundu. Bu sebeple iyi anlayıp dinleyin. Hiç şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”

meâlindeki bu âyetin bir seriyye sonrasında nazil olduğu kabul edilmektedir. Seriiye esnasında karşılaşılan bu kimsenin “lâ ilâhe illallah”, “Ben Müslümanım.” veya “Ben de sizdenim.” dediği, İslâm selamıyla selam verdiği, velhasıl bir şekilde Müslüman olduğunu belirttiği halde seriyyedeki Müslümanlar veya bir Müslüman asker tarafından öldürüldüğü gibi haberler mevcuttur. Ancak tefsirlerde konuyla ilgili rivayetlerin çeşitlilik arz ettiği ve zaman zaman hadiselerin birbiriyle karıştırıldığı görülmektedir.

Öncelikle araştırmanın konusunu teşkil eden Nisâ sûresi 94. âyetin sebep-i nüzûlü olarak değerlendirilen tarihi olay hakkında müfessirlerin tespitlerine kronolojik bir sıralama ile yer verilecek, ardından onların bu konudaki tespit ve yorumları siyer ve İslâm tarihi kaynaklarındaki verilerle karşılaştırılacaktır. Böylece âyetin sebep-i nüzûlünün yanı sıra bahsi geçen tarihi olay ve şahısların da en doğru şekilde tespiti hedeflenmektedir. Nihai amaç ise örnek bir olay üzerinden siyer-tefsir ilişkisinin anlaşılmasına katkı sağlamaktır.

Araştırmanın kapsamını genişletmemek maksadıyla kaynaklar büyük oranda ele alınan iki temel alanla sınırlandırılmıştır. Esbâb-ı nüzûl meselesinde bilhassa sahih rivayetlere vurgu yapıldığından meselenin hadis rivayetleri bağlamında ele alınması ayrı bir çalışma konusudur. Zira hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin çokluğu ve aktarılan hadiselerin çeşitliliği meselenin müstakil olarak tetkikini gerekli kılmaktadır.

[9] Özaktan, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü*, 117- 118.

[10] Nurdan Mendes, *Siyer-Tefsir İlişkisi İbn Hişâm Örneği* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2020), 59-227.

[11] Örneğin bk. Mustafa Soyca, *Mukâtil b. Süleyman’ın Tefsir adlı Eserindeki Meĝâzî Bilgilerinin Tesbit ve Değerlendirmesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2011); Mustafa Özkan, “Fetih Sûresi Bağlamında Siyer-Tefsir İlişkisi”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 245-252; Muhammet Karaosman, *Siyer-Tefsir İlişkisi Bağlamında “Cihad ve Kital’e Dair Kronolojik Bir İnceleme* (Anakara: Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, 2018).

[12] Korkut Dindi, “Siyer-Tefsir İlişkisi”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 273.

[13] Selim Türcan, “Tefsir, Siyer, Tarih Bağlamında Kur’an’ın Kaynaklığı Üzerine”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/36 (2019), 632-633.

1. Âyetin Sebeb-i Nüzûlü Hakkında Müfessirlerin Görüşleri

Burada mümkün olduğunca kronolojik bir sıralama ile müfessirlerin âyetin sebeb-i nüzûlü hakkındaki görüşleri aktarılacak ve olayı nasıl değerlendirdikleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Her bir müfessirin sebeb-i nüzûlle ilgili görüşlerini bütüncül bir şekilde görebilmek amacıyla mesele, nüzûl sebebi olarak zikredilen tarihi olaylar bağlamında değil tefsirler merkezinde ele alınmıştır. Böylece müracaat edilen her bir müfessirin âyetin iniş sebebi olarak hangi olayı veya olayları zikrettiği, bunlar hakkında nasıl yorumlarda bulunduğu ve içlerinden hangisini tercih ettiği gibi detayların tespiti amaçlanmıştır.

Kur'ân-ı baştan sona tefsir eden ilk müfessir olan Mukâtil b. Süleyman'ın (öl. 150/767),^[14] kaydına göre Gâlib b. Abdullah komutasında sefere gönderilen Müslümanlar, Fedek halkından Benî Mürre'ye mensup Mirdâs b. Nehk ile karşılaştılar. Koyunları bulunan Mirdâs, müfrezinin geldiğini görünce onları dağın kenarına sürdü. Kendisi o akşam Müslüman olmuş ve bunu ehline bildirmişti. Yaklaşan Müslümanların tekbir sesini duyunca yanlarına indi ve "Selamün aleyküm, ben mü'minim." dedi. Üsâme ona hamle yapınca kelime-i şehadet getirip "Ben de sizdenim." dediği halde Üsâme onu okla öldürdü. Yanında bulunan eşyasını ve koyunlarını da aldı. Medine'ye geldiklerinde olay Hz. Peygamber'e bildirilince Üsâme'yi şiddetli bir şekilde azarladı ve "Lâ ilâhe illallah dediği halde mi onu öldürdün?" buyurdu. Üsâme, Mirdâs'ın kendisini ve koyunlarını korumak için böyle dediğini ifade edince "Kalbini yarıp doğru mu yalan mı olduğuna baktın mı?" buyurarak ciddi bir hata yaptığını belirtti. Bunun üzerine büyük bir pişmanlık yaşayan Üsâme, Resûlullah'ın kendisi için istiğfar etmesini isteyince Hz. Peygamber, iman eden birini öldürdüğü halde bunun nasıl olacağını üç kez tekrarladı. Nihâyetinde onun için dua edip Üsâme'ye de bir köle azad etmesini söyledi. Ancak Üsâme, Resûlullah'ın tepkisinden o kadar etkilenmiş ve üzül-müştü ki o güne kadar İslâm'a girmemiş olmayı temenni ettiği gibi bundan sonra asla böyle bir şey yapmayacağına da yemin etmişti.^[15] Mukâtil, âyette zikredilen dünyalık arzusunun Mirdâs'ın koyunları olduğunu da ifade etmektedir.^[16]

Görüldüğü üzere Mukâtil'in kısaca atıf yaptığı olay Resûlullah'ın Fedek bölgesine gönderdiği Gâlib b. Abdullah Seriyyesi'dir. Nitekim Mukâtil, öldürülen Mirdâs'ın da Fedek halkından olduğunu beyan etmektedir. Ancak ileride bahsedileceği üzere siyer kaynaklarıyla kıyaslandığında bu seriyyede öldüren ve öldürülen kimselerin isimleri doğru olmakla birlikte Mirdâs'ın bir koyun çobanı olduğu ve Müslüman askerlerle bir dağın yakınlarında karşılaştığı şeklindeki anlatımlar farklılık göstermektedir. Ayrıca bu hadisenin âyetin sebeb-i nüzûlü olarak değerlendirilmediği görülmektedir.

Taberî (öl. 310/923) bu âyetin, İslâm'a girdiği halde sahip olduğu mallara meyledilerek Müslümanlar tarafından öldürülen bir kimse hakkında nazil olduğunu ifade ettikten sonra nüzûl sebebiyle ilgili rivayetleri sıralar.^[17] İlk olarak İbn İshâk'tan (öl. 151/768) naklettiği habere göre bu olayın Muhallim b. Cessâme'nin yer aldığı bir seriyyede gerçekleştiğini ve burada Müslümanlara selam verdiği halde öldürülen kimsenin de Âmir b. Edbat olduğunu söyler. Sebep olarak ise ikisi arasında Câhiliye'den kalma bir problemin bulunduğuna işaret eder. Ayrıca Muhallim'in onu okla vurduğu şeklinde bir detayı da aktarır. Ardından meselenin Hz. Peygamber'e iletiildiği, Akra' ile Uyeyne ismindeki iki şahsın kısas veya diyet uygulanması konusunda tartışıp Resûlullah'ın huzuruna geldikleri ifade edilir. Nihâyetinde Hz. Peygamber'in Muhallim'e beddua ettiği ve onun

[14] Ömer Türker, "Mukâtil b. Süleyman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/134.

[15] Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmud (Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâs, 1423/2002), 1/398-399.

[16] Mukâtil, *Tefsîr*, 399.

[17] İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr, 1422/2001), 7/353.

da kısa süre sonra öldüğü aktarılmaktadır. Ölümünün ardından Resûlullah, bunun Müslümanlar için bir ibret olduğunu bildirmişti. Taberî, âyetin sebep-i nüzûlü olarak verdiği ikinci rivayette yine İbn İshâk'tan naklen bizzat seriyyede yer alan Ebû Hedred vasıtasıyla Batn-ı İdam Seriyyesi'nde yaşanan aynı olayı zikretmektedir. Bu rivayette de Muhallim ve Âmir'in isimleri net olarak verilmekte ayrıca sebep olarak yine aralarındaki şahsi meseleye işaret edilmektedir.^[18] Görüldüğü üzere Taberî, nüzûl sebebi olarak verdiği ilk iki rivayette Batn-ı İdam Seriyyesi'nde Muhallim'in Âmir'i öldürmesi hadisesini öne çıkarmıştır. Ayrıca İbn İshâk gibi bir siyer kaynağına atıf yapması son derece önemlidir.

Taberî bunun dışında isim zikretmeksizin bazı Müslümanların karşılaştıkları ve kendilerine İslâm selamıyla selam veren bir kimseyi öldürüp mallarını da ganimet olarak aldıkları yönündeki birkaç rivayete işaret etmektedir. Bir diğer habere göre ise Benî Süleym kabilesine mensup, koyunları arasında bulunan bir adam Resûlullah'ın gönderdiği birliğe denk gelince İslâm selamıyla selam vermişti. Müslümanlar ise birbirlerine "Sadece sizden korktuğu için selam verdi." diyerek onu öldürüp koyunlarını da almışlardı. Olayın haberi Resûlullah'a ulaştıktan sonra Nisâ sûresinin 94. âyeti nazil oldu.^[19] Buradaki fiili işleyenler seriyyedeki Müslümanlar olarak ifade edilirken selam verdiği halde öldürülen kimsenin de Benî Süleym'e mensup bir çoban olduğu bilgisi önemlidir.

Abdullah b. Abbâs'tan aktarılan bir rivayete göre ise kavmi içerisinde İslâm'a giren bir adam vardı. Allah'a ve Resûlü'ne iman etmişti. Hz. Peygamber'in gönderdiği seriyye bölgelerine geldiğinde kavmi korkup kaçmış o ise Müslümanları beklemeye karar vermişti. Müslümanlar geldiğinde onlara selam vermiş ancak "Sen mü'min değilsin." denilerek öldürülmüştü. Âyetin bu olay üzerine nazil olduğu belirtilmekte ve bu kimsenin sahip olduğu malların, ganimet hükmüne alınması gayesiyle öldürüldüğü ifade edilmektedir. Ancak kimin öldürdüğü konusunda bilgi verilmemektedir.^[20] Bir diğer rivayette ise İslâm'a girdiği için gelen müfreze birliğinden kaçmayan bu kimsenin isminin Mirdâs olduğu, gönderilen müfreze birliğinin başında ise Benî Leys kabilesinden Küleyb isimli bir kimsenin bulunduğu bilgisi yer alır. Ek olarak Resûlullah'ın öldürülen kişinin diyetini ödediği ve mallarını da kabilesine iade ettiği ifade edilir.^[21] Burada zikredilen olay başka bir hadise gibi gözükmeyle birlikte siyer kaynaklarındaki veriler dikkate alındığında Batn-ı İdam ve Gâlib b. Abdullah seriyyelerinin karıştırılmasıyla ortaya çıkmış olması ihtimal dahilindedir.

Katâde'den aktarılan bir başka rivayette ise âyetin Benî Gatafân kabilesine mensup olan Mirdâs hakkında nazil olduğu belirtildikten sonra Hz. Peygamber'in Fedek üzerine gönderdiği Gâlib el-Leysî Seriyyesi'ne işaret edilir. Müslümanlar bölgeye yaklaştıklarında kabilesi kaçtığı halde Mirdâs, İslâm'a girdiğini ifade edip onlara tabi olmayacağını belirtmiş ve gelen askerleri beklemeye başlamıştı. Ancak geldiklerinde onlara selam verdiği halde öldürülmüş ve eşyaları da ganimet olarak alınmıştı.^[22] Görüldüğü kadarıyla bu rivayette zikredilen olay Batn-ı İdam Seriyyesi gibi anlatılmakla birlikte seriyyenin ismi, bahsi geçen kabile ve öldürülen kimsenin adı karıştırılmıştır. Öldüren kimseden ise bahsedilmemekte hatta onu birlikte öldürdükleri şeklinde bir anlam verilmektedir.

Mezkûr kişinin Mirdâs olduğunu ifade eden bir diğer rivayette ise Benî Damre üzerine gönderilen bir seriyye zikredilmekte ve Üsâme b. Zeyd'in de gönderilen askerler arasında yer aldığı bilgisi verilmektedir. Seriyye esnasında karşılaştıkları Mirdâs'ın koyunları ve bir kırmızı devesi vardı. Müslümanları görünce hayvanlarını bir dağın kenarındaki kuytuya sürdükten sonra gelen

[18] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/353-354.

[19] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/355.

[20] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/356.

[21] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/356.

[22] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/357.

askerleri selamlamış ayrıca kelime-i şehâdet ile Müslüman olduğunu göstermişti. Buna rağmen devesi ve mallarına meyleden Üsâme saldırıp onu öldürdü. Sefer dönüşü, yaşananlar Resûlullah'a iletilince Üsâme, şahsın korktuğu için öyle davrandığını ifade ederek kendisini savunmaya çalıştı. Hz. Peygamber ise "Kalbini yarıp baktın mı?" ifadesiyle onu azarladı. Âyet nazil olup, mallarına tamah edilerek dünyalık arzusuyla bu suçun işlendiğinin bildirilmesinden sonra Üsâme, bir daha "lâ ilâhe illallah" diyen kimseyi öldürmeyeceğine yemin etti.^[23] Burada zikredilen isimler Fedek üzerine gönderilen Gâlib b. Abdullah Seriyyesi ile uyuşmaktadır. Ancak Benî Damre kabilesinin yanı sıra bahsi geçen malların farklılık gösterdiği ve başka bir hadiseye işaret ettiği görülmektedir.

İsimlerin zikredilmediği bir rivayette ise karşılıklı vuruşma sahnesi tasvir edilmektedir. Müslüman bir asker rakibine üstün gelip hamle yapacağı sırada aciz düşen düşman "Müslüman oldum." dedikten sonra kelime-i şehâdet getirmiş fakat buna rağmen öldürülmüştü. Sonrasında onu öldüren Müslümanın ancak yedi gün yaşadığı ve Resûlullah'ın bu olay üzerinden kelime-i tevhide itibar vurgusunda bulunduğu aktarılmaktadır. Bunlara ek olarak Taberî bu âyetin nüzûl sebebi hakkında aktarılan iki rivayetin daha mevcut olduğuna işaret etmektedir. Bunlara göre Mikdâd b. Esved'in veya Ebü'd-Derdâ'nın işlediği benzer hatalardan sonra âyet nazil olmuştu.^[24]

Tarih ve tefsir alanındaki otoritesiyle bilinen Taberî'nin âyetin nüzûl sebebiyle ilgili olarak birbirinden farklılık arz eden rivayetlere yer verdiği, bazı yorum ve değerlendirmelerde bulunduğu görülmektedir.^[25] Nitekim İbn İshâk'a dayandırdığı Batn-ı İdam Seriyyesi'ndeki olayı konu alan rivayetleri en doğru tercih olarak öne çıkarmaktadır. Bununla birlikte âyeti açıklarken sebeb-i nüzûl bağlamında aktarılan bütün bu haberleri kapsayacak yorumlarda bulunmayı tercih etmiştir.^[26] Hâlbuki Taberî *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* adlı eserinde Gâlib b. Abdullah Seriyyesi'ni anlatırken Üsâme b. Zeyd'in Mirdâs'ı öldürdüğünü aktardığı halde âyetin bu olay üzerine nazil olduğundan bahsetmez.^[27] Buna karşın Batn-ı İdam Seriyyesi kısmında Muhallim'in Âmir'i öldürmesi hadisesini aktarırken âyetin bu olay üzerine nazil olduğunu açıkça ifade eder.^[28] Bu örnek bağlamında belirtmek gerekir ki tefsirinde bu şekilde net bilgiler vermemesi tefsir-siyer ilişkisinin uygulamada ne kadar kısıtlı kaldığını göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Semerkindî (öl. 373/983), bu âyetin Üsâme b. Zeyd'in Mirdâs'ı öldürmesi hakkında nazil olduğunu belirtip hikâyeyi yukarıdaki gibi aktarmaktadır. Ancak Üsâme'nin Mirdâs'ın Müslümanlığına inanmadığı için bunu yaptığını ifade eder. Nitekim Hz. Peygamber'in azarlaması üzerine "O kalbiyle değil, diliyle bunu söyledi." şeklinde savunma yaptığını haber verir. Nihayetinde Resûlullah, Üsâme için istiğfarda bulunmuş ve bir köle azad etmesini emretmişti.^[29] Aktardığı ikinci rivayet oldukça benzer bir anlatıma sahip olmakla birlikte burada isimler zikredilmediği gibi bu suçu işleyen Müslümanın talebine rağmen Resûlullah'ın ona istiğfarda bulunmadığı ve bu kimsenin bir müddet sonra öldüğü haber verilmektedir.^[30] Zikredilen olay Üsâme hadisesiyle örtüşmekle birlikte son kısmının Muhallim b. Cessâme olayıyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hz. Peygamber'in şiddetli tepkisine rağmen Üsâme için dua ettiği aktarıldığı gibi Üsâme'nin bu olaydan sonra yaşadığı da katidir.

[23] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/357.

[24] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/359-360.

[25] Bu hususta bk. Mustafa Soycan, "Tefsir-Siyer İlişkisi ve Taberî Örneği", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2019), 477-478.

[26] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/361.

[27] İbn Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967), 3/22.

[28] Taberî, *Târîh*, 3/36.

[29] Ebü'l-Leys es-Semerkindî, *Tefsîru's-Semerkindî*, thk. Ali Muhammed Mu'avviz vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1431/2010), 1/378.

[30] Semerkindî, *Tefsîr*, 1/378.

Mâverdî (öl. 450/1058), isim vermeksizin İslâm'a girdiği halde Müslümanlar tarafından öldürülen bir adam ifadesiyle aynı hikâyeyi aktardıktan sonra Resûlullah'ın bu kimsenin diyetini ödediği ve mallarını da kabilesine iade ettiği bilgisini ilave eder.^[31] Vâhidî (öl. 468/1076) ise aynı bilgileri verdiği bu olayda öldüren kimsenin Üsâme olduğunu belirterek^[32] zaman zaman isimsiz verilen anlatımların aynı olay olduğunu ortaya koymaktadır.

İsfahânî (öl. 5./11. yüzyılın ilk çeyreği) âyetin nüzûl sebebi olarak Mikdâd b. Esved'in gönderildiği bir seriyyeden bahseder. Sefer esnasında karşılaştıkları ve koyunlarına çobanlık yapmakta olan bir adam yanlarından geçerken "Ben Müslümanım." dediği halde sözüne itibar edilmeksizin öldürülmüştü. Bu adamın koyunlarını da ganimet alarak Resûlullah'ın yanına döndüklerinde Hz. Peygamber yaptıklarının yanlış olduğunu açıkça ifade etmiş ve hatta "Kalbini yarıp baktın mı?" ifadesiyle Mikdâd'ı azarlamıştı.^[33] Görüldüğü üzere İsfahânî bu olayın Mikdâd b. el-Esved'in içerisinde bulunduğu hatta komuta ettiği bir seriyyede gerçekteştiğini kabul etmektedir. Nitekim başka bir olay nüzûl sebebi olarak zikretmemektedir.

Zemahşerî (öl. 538/1144) âyetin sebab-i nüzûlünü anlatırken Mirdâs b. Nehîk'in ismini verir. Onun haberine göre Fedek ehlinde olan Mirdâs, kabilesi içerisinde İslâm'a giren tek kimseydi. Buna güvenerek Hz. Peygamber'in, Gâlib b. Fedâle komutasında gönderdiği seriyyeyi karşılamak için bekledi. Hâlbuki bütün kabilesi kaçıp bölgeyi terk etmişti. Askerler geldiğinde koyunlarını bir dağın kenarındaki kuytuya getirdikten sonra onlara selam verip Müslüman olduğunu ifade ettiği halde Üsâme b. Zeyd tarafından öldürüldü. Koyunları da ganimet olarak alındı. Devamında Hz. Peygamber'in tepkisinden ve ilgili âyeti Üsâme'ye okumasından bahsedilir. Üsâme'nin pişmanlığı ve nihâyetinde onun için dua eden Resûlullah'ın bir köle azad etmesini emrettiği şeklindeki detaylara yer verilmiştir.^[34] Neseфі (öl. 710/1310) de tefsirinde âyetin nüzûl sebebi olarak aynı isimlerle bu hikâyeyi anlatmaktadır.^[35]

Âyetin sebab-i nüzûlüyle ilgili çeşitli rivayetlerin mevcut olduğunu belirten Râzî (öl. 606/1210) bu konuyu ayrı bir mesele olarak ele almıştır. İlk olarak Zemahşerî'nin aktardığı şekliyle Fedek halkından Mirdâs b. Nehîk'in öldürüldüğü olayı âyetin sebab-i nüzûlü olarak vermektedir. Ancak Hz. Peygamber'in tepkisini anlatırken "Mallarına göz diktiğin için mi onu öldürdün?" ifadesiyle azarladıktan sonra âyeti okuduğunu bildirir. Üsâme, kendisi için af dilemesini talep edince "O kimse lâ ilâhe illallah demişken bu nasıl olacak!" diyerek bunu o kadar tekrarlamıştı ki Üsâme "Keşke o güne kadar İslâm'a girmemiş olsaydım." diyerek üzüntüsünü dile getirmişti. Daha sonra onun için istiğfarda bulunmuş ve bir köle azat etmesini emretmişti.^[36] Burada bahsi geçen Gâlib b. Abdullah Seriyyesi'nin Fedek bölgesinde gerçekteştiği ve çıkan çatışma esnasında Mirdâs'ın Üsâme tarafından öldürüldüğü bilinmektedir. Ancak Mirdâs, kendisini takip eden Üsâme'den kaçma şansı kalmayınca İslâm'a girdiğini belirtmiş olmasına rağmen öldürülmüştü. Dolayısıyla olay savaş anında gerçekteşmişti. Müslüman askerleri bekleyerek selamlayan veya sahip olduğu koyunları bir dağın kenarına sürüp Müslümanları karşılayan kimselerin Mirdâs olmadığı ilgili kısımda görülecektir.

[31] Ebü'l-Hasen Alî el-Mâverdî, *Tefsîrü'l-Mâverdî*, thk. Seyyid b. Aldulmaksûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1431/2010), 1/520.

[32] Ebü'l-Hasen Alî el-Vâhidî, *el-Vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Safvân Adnan Dâvûdî (Beyrut: Daru'l-Kalem, 1410/1989), 282.

[33] Râğıb el-İsfahânî, *Tefsîru Râğıb el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdülaziz, Adil b. Ali (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1424/2003), 3/1404.

[34] Zemahşerî, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyyi, 1407/1986), 1/551-552.

[35] Ebü'l-Berekât en-Neseфі, *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vil*, thk. Yûsuf Ali Büdeyvi (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998), 1/386.

[36] Fahrüddîn Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyyi, 1420/2000), 11/189-190.

Râzî, ikinci sebep olarak ise Muhallim b. Cessâme'nin Âmir b. Edbat'ı öldürmesini Taberî rivayetlerine benzer şekilde zikretmektedir.^[37] Ancak burada şahıs isimleri zikredilmekle birlikte hangi seriyye ve nerede olduğu bilgisi verilmemektedir. Nüzûl sebebi olarak sıraladığı üçüncü haberde Râzî, Üsâme b. Zeyd'in yaşadığının bir benzerinin Mikdâd b. Esved'in başına geldiğini haber vermektedir. Olayla ilgili başka bir bilgi vermeksizin Mikdâd'ın savaş esnasında elini kesen ancak sıkışınca bir ağacın arkasına saklanıp "Müslüman oldum." diyen kimseyi öldürüp öldüremeyeceğini Resûlullah'a sorduğunu haber verir. Buna asla izin vermeyen Hz. Peygamber, konunun iyice anlaşılması için onu öldürmesi durumunda kendisinin kafir, öldürdüğü kimsenin ise mü'min olacağını haber vermişti.^[38]

Son olarak Râzî'nin Kaffâl'dan aktardığı bir yorum âyetin sebeb-i nüzûlüyle ilgili görüşlerini göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre nüzûl sebebi olarak aktarılan rivayetler arasında bir çelişki söz konusu değildir. Muhtemeldir ki âyet bütün bu olaylar gerçekleştikten sonra nazil olmuştur ve her bir hadiseyi gerçekleştiren kişi veya grup âyetin kendileri hakkında nazil olduğunu düşünmüşlerdir.^[39] Ancak bu da sebeb-i nüzûlün bilinmemesinden kaynaklanan bir yaklaşım tarzını göstermektedir. Kanaatimizce âyetin nüzûlünden sonra benzer bir hatanın işlenmemiş olması daha doğrudur. Dolayısıyla kronolojik olarak en son hadise üzerine nazil olmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Ancak sebeb-i nüzûlün hepsini kapsadığı anlamına gelmez.

Âyetin tefsirinde ilgili meselelere geniş yer ayıran Kurtubî (öl. 671/1273), öncelikle isim vermeden bir seriyyede yaşanan öldürme hadisesi üzerine nazil olduğunu ifade eder. Selam verip Müslüman olduğunu belirttiği halde öldürülen kimsenin bir devesinin ve satmak için koyunlarının bulunduğunu tasvir eder. Ardından onun mallarının ganimet alındığını ancak Hz. Peygamber'in bunu yapanları azarlayıp ikaz ettikten sonra malları kabilesine iade ettiği gibi diyetini de ödediğini bildiren rivayetlere yer verir. Bu olaydaki katil ve maktulün kim oldukları konusunda farklı bilgiler olduğuna dikkat çektikten sonra İbn İshâk başta olmak üzere çoğunluğa göre öldüren kimsenin Muhallim b. Cessâme ve öldürülen kimsenin de Âmir b. Edbat olduğu tespitini yapar. Ardından Hz. Peygamber'in bedduası ve Muhallim'in akıbeti hakkında bilgi verir.^[40] İbn İshâk gibi bir siyer âlimini referans alan müfessir, ileride görüleceği üzere doğru tespite ulaşmıştır. Bununla birlikte öncesinde bahsettiği ve içerisinde koyunların yer aldığı kısım hikâyenin dışında tutulmalıdır.

Bu olayda öldürülen kimsenin Fedek halkından Benî Mürre'ye mensup Mirdâs b. Nehîk el-Gatafânî el-Fezârî olduğunu, onu öldürenin de Üsâme b. Zeyd olduğunu bildiren rivayetleri ise zayıf bir görüş olarak aktarmaktadır.^[41] Ayrıca burada Mirdâs'ın Fedek bölgesinde yaşamakta olan ve Gatafân'ın kollarından Benî Mürre'ye mensup bir kimse olduğu şeklindeki bilgisi olayda adı geçen kimselerin tanınması ve meselenin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Bunların dışında öldüren kimsenin Ebû Katâde ve Ebü'd-Derdâ olduğu yönünde bazı rivayetlerin bulunduğunu da belirttikten sonra yaşanan benzer olayların akabinde hepsini kapsayacak şekilde âyetin nazil olmuş olmasını da ihtimal dahilinde değerlendirmektedir.^[42]

İbn Kesîr (öl. 774/1373) ise Benî Süleym kabilesine mensup ve koyunlarına çobanlık yapmakta olan bir adamın Hz. Peygamber'in gönderdiği bir müfreze birliğine rastladığında onlara selam verdiğini, ancak "Sadece bizden korunmak için selam verdi." şeklinde konuşan Müslümanların saldırıp onu öldürdüklerini haber verir. Koyunlarını da ganimet olarak Resûlullah'a geldiklerinde

[37] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/190.

[38] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/190.

[39] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/190.

[40] Ebû Abdillâh Muhammed Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berdunî, İbrahim Atfîş (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Misriyye, 1384/1964), 5/336.

[41] Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/337.

[42] Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/337.

bu âyet nazil olmuştu.^[43] İlgili hadis rivayetlerine işaret eden İbn KesİR ayrıca yukarıda zikrettiği haberle ilgili tartışmaların olduğunu hatta bu âyetin Muhallim b. Cessâme ve Üsâme b. Zeyd hakkında nazil olduğuna dair farklı görüşlerin de bulunduğunu aktarmaktadır. Bununla birlikte Buhârî’de yer alan bir rivayeti^[44] delil göstererek ilk iddiasının doğru olduğunu savunmaktadır. Zira bahsi geçen rivayete gÖre bu âyet, koyunları içerisinde Müslümanlarla karşılaşıp selam verdiği halde öldürölen kimse hakkında nazil olmuştu.^[45] Göröldüğü kadarıyla İbn KesİR, hakkında fazla bir detay bulunmayan “Benİ Süleym’e mensup ve koyunlarına çobanlık yapmakta olan kimse” rivayetini âyetin nüzüü sebebi olarak değerlendirmektedir.

Muhallim b. Cessâme ile ilgili olan habere gelince Ahmed b. Hanbel’in İbn İşhâk vasıtasıyla sefere katılanlardan biri olan Abdullah b. Ebİ Hedred’den aktardığı seriyyeyi yukarıda anlatıldığı şekliyle zikreder.^[46] Bir diğer habere gÖre ise Mikdâd b. Esved’in içerisinde bulunduğu seriyye bölgeye vardığında oradaki kavmi dağılmış olarak buldular. Ancak malları çok olan bir adam oradan ayrılmamıştı. Müslümanlar geldiklerinde kelime-i şehâdet ile onlara seslendiği halde Mikdâd saldırıp bu adamı öldürdü. Bunu kınayan arkadaşları Resûlullah’a vardıklarında durumu haber verdiler. Onu azarlayan Hz. Peygamber bu adamın kafir olan kavmi içerisinde imanını gizlemek durumunda kaldığını, imanını açığa vurduğu zaman ise öldüröldüğünü ifade ettikten sonra “Daha önce sen de Mekke’de imanını gizliyordun.” hatırlatmasıyla hatasını vurgulamıştı.^[47]

Süyütİ (öl. 911/1505), Benİ Süleym kabilesine mensup ve koyunlarını gözetmekte olan bir adamın Müslümanlara selam verdiği halde öldürölmesi hadisesini nüzüü sebebi olarak zikretmektedir. Bu adamın sadece takiyye yaptığını bu nedenle selam verdiğini söyleyip onu öldürmüşlerdi. Âyet nazil olunca kendilerinin de daha önce sadece kelime-i şehâdet ile canlarını korudukları hatırlatılmış ve bu sözü duyduklarında zahiren amel etmeleri gerektiği vurgulanmıştı.^[48]

Ebüssuûd Efendi (öl. 982/1574) tefsirine gÖre de âyetin sebep-i nüzüü Fedek halkından kabilesi içerisinde tek başına İslâm’a giren Mirdâs b. Nehîk’in Müslümanlar tarafından öldürölmeydi. Hâlbuki o, kabilesi kaçtığı halde durumuna güvenerek Müslümanları beklemışti. Onlar yaklaşınca koyunlarını dağın kenarına sürdükten sonra kelime-i tevhîd ile seslenip İslâm selâmı vererek yanlarına gelmişti. Devamında Hz. Peygamber’in tepkisi ve Üsâme’yi azarlamasından bahsedilmektedir. Bilhassa “Siz onu mallarını almak için mi öldürdünüz?” şeklindeki ifadesi âyette sözü edilen hususla uyuşmaktadır.^[49] Ayrıca seriyye komutanı da Gâlib b. Fedâle el-Leysİ olarak verilmektedir. Bunun dışında savaşta düşmanını kovalayan Müslüman bir askerin “Ben Müslümanım.” dediği halde onu öldürmesi üzerine âyetin nazil olduğunu bildiren bir rivayete de yer verir. İsim vermeden zikrettiği bu olayda öldürölen kimsenin malları söz konusu değildir.^[50]

Âlûsî, âyetin nüzüüne sebep olan tarihî hadisenin hangisi olduğu noktasında farklı rivayetlerin bulunduğunu belirttikten sonra ilk olarak Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî gibi muhaddislerin İbn Abbâs’tan aktardıkları “Benİ Süleym’e mensup oban” hadisesinden bahseder. Ardından Taberî’nin naklettiği, Benİ Damre üzerine gönderilen ve içerisinde Üsâme’nin de yer aldığı seriyyeden bahseder. Benzer olayın Ebü’d-Derdâ’nın başına geldiği şeklindeki haberi de aktarır. Son olarak

[43] İbn KesİR, *Tefsiru’l-Kur’âni’l-azîm*, thk. Muhammed Hüseyin şemsüddîn (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1419/1998), 2/337-338.

[44] Buhârî, “TefsİR (en-Nisâ)”, 17.

[45] İbn KesİR, *TefsİR*, 2/338.

[46] İbn KesİR, *TefsİR*, 2/339.

[47] İbn KesİR, *TefsİR*, 2/339-340.

[48] Ebü’l-Fazl Celâlüddîn es-Süyütİ, *Tefsiru’l-Celâleyn* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1431/2010), 118.

[49] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-akli’s-selîm ilâ mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâü’t-Türâsi’l-Arabiyyi, 1431/2010), 2/219.

[50] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü’l-akli’s-selîm*, 2/219.

Ahmed b. Hanbel, İbnü'l-Münzir ve Taberânî gibi âlimlerin yanı sıra pek çok kimsenin, Abdullah b. Ebî Hedred vasıtasıyla naklettikleri Batn-ı İdam Seriyyesi'ndeki Muhallim b. Cessâme olayından bahseder. Olayın detaylarıyla ilgili rivayetlere yer verdiği gibi bu haberi doğru bulunduğunu da söyler.^[51] Ancak burada İbn İshâk gibi siyer kaynaklarına atıf yapmaması dikkat çekmektedir.

Elmalılı (öl. 1878-1942) da bu âyetin nüzûl sebebi hakkında ilk olarak Mirdâs b. Nehîk hadisesini Ebüssuûd tefsirindeki gibi aktarır. Ardından başka rivayetler olduğunu da belirterek Abdullah b. Hedred'den gelen Batn-ı İdam Seriyyesi'ndeki hadiseyi zikreder. Üçüncü olarak bir çatışma esnasında Mikdâd b. Esved'in elini kestikten sonra zayıf düşünce "Müslüman oldum." diyerek bir ağacın arkasına saklanan kişiyle ilgili olduğu yönündeki rivayete yer verir. Mikdâd bu kimseyi öldürüp öldüremeyeceğini Resûlullah'a sormuştu. Sefer ve şahıs isimlerini vermeksizin bir savaş esnasında mızrakla öldürülen kimseyi de zikreder. Son olarak ise Benî Süleym kabilesine mensup yanında koyunları bulunan bir adamın Müslümanlara selam verdiği halde öldürülmesinden bahseder. Bütün bunlardan sonra âyetin, yakın zaman içerisinde gerçekleşen bu hadiselerin hepsinden sonra nazil olduğu şeklindeki bilgiyi de aktarır. Buna göre olaylarda sorumluluğu bulunan herkes âyetin kendisi hakkında nazil olduğunu düşünmekteydi.^[52] Anlaşıldığı kadarıyla Elmalılı, tefsir geleneğine uyararak sebeb-i nüzûl konularında siyer kaynaklarından ziyade tefsir eserlerinde yer alan bilgileri aktarmıştır.^[53]

Görüldüğü üzere son dönem tefsirler dahil âyetin nüzûl sebebiyle ilgili verilerin tetkik edilerek bir sonuca varıldığı örneklerle rastlamak oldukça zordur.^[54] Taberî ve Kurtubî gibi bazı müfessirler, İbn İshâk'tan yaptıkları alıntılarla bu konudaki bir tercihi öne çıkarmakla birlikte onlar da nüzûl sebebi olarak gösterilen çeşitli rivayetleri sıralamışlardır. Müfessirlerin Mukâtil b. Süleyman'dan itibaren üzerinde en çok durdukları hadise ise Mirdâs el-Fedekî'nin Üsâme b. Zeyd tarafından öldürülmesi olmuştur. Ancak anlaşıldığı kadarıyla bu olay da çeşitli kısımları diğer seriyyelerle karıştırılarak aktarılmıştır.

2. Nüzûl Sebebiyle İlgili Rivayetlerin Âyetin Tefsirine Etkisi

Âyetin hangi olay üzerine nazil olduğunun yanı sıra sebeb-i nüzûl bağlamında âyetteki ibarelerin nasıl anlaşılması gerektiği de müfessirlerin üzerinde durduğu hususlardan olmuştur. Hatta âyetteki bazı kelimelerin iki farklı şekilde okunduğu belirtilerek kıraat farklılıkları sebeb-i nüzûlle ilgili haberler dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu âyetin sadece hangi olay sonrası nazil olduğu değil bilakis ilgili olay bağlamında nasıl değerlendirildiği de önem arz etmektedir.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki askerî bir harekate işaret eden âyet cihat maksadıyla sefere çıkan Müslümanlara hitap etmektedir. Nitekim âyetin baş kısmında yer alan ve "yola koyulmak" manasına gelen (الضَّرْبُ) kelimesiyle kastedilenin cihad amacıyla çıkılan gazve ve seriyyeler olduğu kabul edilir.^[55] Âyetin siyâk ve sibâkının da buna delalet ettiği belirtilir.^[56]

Tefsirlerde, âyetin taşıdığı genel mesaja dikkat çekildiği görülür. Bu mesaj âyetin ilk kısmındaki "Ey iman edenler! Allah yolunda savaşa çıktığımız zaman iyi anlayıp dinleyin... يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَيَّبُوا

[51] Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh el-Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mes'ânî*, thk. Ali Abdülbârî Atiyye (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 3/115-117.

[52] Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, haz. Asım Cüneyt Köksal-Murat Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), 2/401-405.

[53] bk. Feyza Betül Köse, "Hak Dini Kur'an Dili Özelinde Tefsir Siyer İlişkisi", *KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2016), 57.

[54] Örneğin bk. Hayreddin Karaman vd., *Kuran Yolu* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 2/118-119.

[55] Semerkandî, *Tefsîr*, 1/378; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/189.

[56] Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, 3/114.

Müslümanların karşılaştıkları kimseler hakkında aceleci davranmamaları gerektiğini vurgular. Kendileriyle savaş halinde bulunmayan, Allah'a ve Resûlü'ne savaş açtığı kati olarak bilinmeyen kimseleri öldürmelerinin yasaklandığını belirtir. Bilhassa kimlikleri ve durumları tam olarak tespit edilemeyen kimselerin, hassaten mallarına meyledilerek öldürülmesinin büyük bir suç olduğuna dikkat çeker. Müslümanların, İslâm'a yeni giren insanlar hususunda dikkatli olmaları uyarısı yapılırken kendi geçmişlerine atıf yapıldığını beyan eder.^[57] Fahreddin Râzî de ilgili âyetin tefsirinde öncelikle bir mü'minin öldürülmesinin haramlığına vurgu yapıldığına dikkat çeker. Mücahitlerin zayıf yorumlara dayanarak kan dökmekten kaçınmalarının emredildiğini belirtir.^[58]

Âyetin ilk kısmında bir kıraat farklılığı üzerinde durulduğu görülmektedir. Bu da sefere çıkan Müslümanlara yapılan uyarıyla ilgilidir. Taberî, bütün Mekke ve Medine kurrâları ile bazı Basra ve Kûfe kurrâlarının âyetteki (فَتَبَيَّنُوا) ifadesini burada yazıldığı şekliyle ve acele etmeden düşünüp araştırıp doğrusunu ortaya çıkarmak manasında okuduklarını belirtir. Bununla birlikte Kûfe kurrâlarının büyük kısmının bu ibareyi (فَتَبَيَّنُوا) şeklinde "acele etmeden sabırla tespit etmek" manasında okuduklarını aktarır. Bu bilinen iki okuyuşun da aslında aynı manayı kastettiklerini ifade eder.^[59] Semerkandî, Hamza ve Kisâî'nin buradaki (فَتَبَيَّنُوا) kelimesini (فَتَبَيَّنُوا) şeklinde okuduklarını haber verir. Onların dışındakilerin ise ilk şekliyle "beyân" mastarından okuduklarını aktarır. O da Taberî gibi ikisinin de yakın manalara geldiğini ifade eder.^[60] Râgıb el-İsfahânî ise bu ibarenin iki farklı şekilde okunduğuna dikkat çektikten sonra (فَتَبَيَّنُوا) şeklindeki kıraati tercih ettiğini söyler. Zira açıklık ve beyan anlamları taşıyan bu okuyuşun tespitten sonra ulaşılan net bilgi anlamına geldiğini vurgular. Buna karşın tespit ise açık net sonuca yani "tebyîn" düzeyinde bir bilgiye ulaşmak için yeterli değildir.^[61] Râzî ve Kurtubî de "tebyîn" kavramının daha açık, belirgin ve mükemmel olduğunu söylerler.^[62] Aynı görüşte olduğu anlaşılan Ebüssuûd Efendi, sefer esnasında çok dikkatli olunması ve aceleyle önemli bir karar verilmemesi gerektiğini âyetteki "tebyîn" ifadesiyle açıklamaktadır.^[63] Görüldüğü üzere bazı müfessirler her ikisinin de yakın manalara geldiğini ifade ederek bir tercihte bulunmazken müfessirlerin önemli bir kısmı ise anlamının açıklığı ve kuvvetliliği bakımından ilk kıraati tercih etmektedirler.

Âyette üzerinde durulan "Size selâm verene, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek "Sen mümin değilsin" demeyin... (وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا)" manasındaki ikinci kısım öldürülen kimsenin durumu hakkındadır. Buradaki kıraat farklılığı ise "selâm" ifadesiyle ilgilidir. Taberî, "lâ ilâhe illallah" diyen bir kimsenin mü'min olmadığını söylemenin Allah tarafından haram kılındığını ayrıca onun canının ve malının da Müslümanlara haram olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte bütün Mekke, Medine ve Kûfe kurrâlarının bu ifadeyi elif harfi olmadan yani (السَّلَام) şeklinde ve "teslim olmak" manasında okuduklarını bildirir. Buna karşın bazı Kûfe ve Basra kurrâlarının da (السَّلَام) şeklinde ve "selam vermek" manasında okuduklarını haber verir. Kendisi de anlamının genişliği ve anlatılan tarihi olaylardaki ihtimalleri kapsaması gerekçesiyle ilkinin tercih ettiğini açıklar. Zira İslâm selamıyla selam veren, kelime-i şehâdet getiren, ben Müslüman oldum gibi ifadelerin yer aldığı rivayetlerin hepsi (السَّلَام) ibaresine dahil edilebilir. Selâm kelimesi ise sadece selam verme anlamını taşır ve sebep-i nüzûlle ilgili diğeri rivayetlerdeki ifadeleri kapsamaz.^[64] Görüldüğü kadarıyla müellif, nüzûl sebebi olarak aktarılan bütün haberleri kapsayacak

[57] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/351.

[58] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/189.

[59] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/361.

[60] Semerkandî, *Tefsîr*, 1/378.

[61] İsfahânî, *Tefsîr*, 3/1403.

[62] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/189; Kurtubî, *el-Câmi'*, 5/337-339.

[63] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 2/218.

[64] Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 7/361.

bir çözüm arayışıyla hareket etmiştir. Hâlbuki, âyetin sebeb-i nüzûlü bağlamında çeşitli rivayetleri sıralamakla birlikte İbn İshâk'tan aldığı haberi tercih ettiği görülmüştü.

Râzî de Nahl sûresi 87. âyeti delil göstererek burada kastedilenin “Müslümanlara itaat etmek ve teslim olmak” olduğu yönündeki kanaatini beyan eder. Bununla birlikte (السَّلَامُ) şeklinde okunması durumunda da iki anlama geleceğini belirtir. İlkine göre selamdan kastedilen Müslümanların birbirini selamlamasıdır. Bu durumda selam veren kimsenin sadece kendini korumak için böyle yaptığını söyleyerek, mallarını almak için öldürülmesi asla doğru değildir. Olayın zahirine bakıp selamının kabul edilmesi gerekir. İkinci anlam ise uzak durup sulh isteyen manasındadır. Kendilerinden uzak duran ve barış isteyen kimseye “Sen güvende değilsin” diyerek saldırmaları kınanmıştı. Bu durumda âyetteki ibarenin manası “Sen mü’min değilsin demeyin” değil “Sen eman altında değilsin demeyin” şeklindedir.^[65] Görüldüğü kadarıyla Râzî, öldürülen kimsenin Müslüman olduğuna işaret eden selâm ifadesi yerine sulh manasını tercih etmiştir.

Onların aksine İsfahânî ise (السَّلَامُ) ve (السَّلَامُ) kelimeleri hakkında bilgi verdikten sonra ikincisini tercih ettiğini belirtmektedir. Çünkü ilki “barış, sulh” manasındadır. İkincisi ise “selam vermek, teslim olmak” anlamlarına gelir. Savaş esnasında düşman sulh teklif ettiğinde Müslüman askerler bunu kabul edip etmemek konusunda muhayyerdir.^[66] Yani şâyet âyetteki ibare “Size sulh teklif edene” şeklinde anlaşılacak olursa bu durumda muhayyer olan askerlerin kınanması gerekmezdi. Kınama ifadeleri daha ziyade Müslüman olan bir kimsenin öldürüldüğü anlamını ortaya koymaktadır. Nitekim devamında zikredilen hadis de burada kastedilenin iman/İslâm olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber’in “Kalbini yarıp baktın mı? şeklindeki uyarısı, öldürülen kişinin imanının gerçekliğiyle ilgilidir. İsfahânî ayrıca âyette geçen “Sen mü’min değilsin” manasındaki (لَسْتَ مُؤْمِنًا) ifadesinin de “Eman altında değilsin, güvenden mahrum bırakıldın” manasında (لَسْتَ مَأْمِنًا) okunduğuna da işaret etmektedir.^[67]

Bazı müfessirler ise buradaki kıraat farklılığına işaret etmekle birlikte herhangi bir tercihte bulunmamışlardır. Örneğin Semerkandî, bu iki okuyuşun her birini hangi âlimlerin tercih ettiği konusunda bilgi verdikten sonra (السَّلَامُ) şeklinde okunması halinde burada kastedilenin Mirdâs olduğunu zira onun Müslümanlara selam verdiğini söyler. Buna karşın (السَّلَامُ) şeklinde okunduğunda ise Müslümanlara boyun eğen, sulh teklif eden herkesi kapsadığını belirtir.^[68] Zemahşerî de buradaki kıraat farklılıklarına dikkat çekerek söz konusu ifadenin “teslim olma, barış talebinde bulunma ve İslâm selamıyla selam verme” gibi farklı manalarda yorumlandığını aktarmaktadır. Ayrıca “Sen mü’min değilsin.” ifadesinin “Sana eman vermiyoruz.” manasında (لَسْتَ مَأْمِنًا) okunduğunu da ifade etmektedir.^[69] Kurtubî, “selam” ve “teslim olmak” manasında okunan ibareyle birlikte “mü’min” kelimesinin de “eman” manasında olabileceği şeklindeki tartışmaların varlığına işaret etmekle yetinmiştir.^[70]

Ebüs-suûd Efendi, selâm kelimesinin aynı zamanda barış anlamında okunduğunu da haber vererek karşılaştıkları kimse gerek İslâm’a girmiş olsun gerekse barış teklif etmiş olsun öldürülmesinin doğru olmadığını belirtir. Müslümanların ilk zamanlarındaki halleri hatırlatılarak zahiri ifadeleri esas almaları gerektiğini beyan edilir.^[71] Onun bir tercihte bulunmak yerine her iki görüşü de birleştirerek bir yoruma gittiği anlaşılmaktadır.

[65] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/189.

[66] İsfahânî, *Tefsîr*, 3/1403-1404.

[67] İsfahânî, *Tefsîr*, 3/1405.

[68] Semerkandî, *Tefsîr*, 1/378-379.

[69] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/552.

[70] Kurtubî, *el-Câmi*, 5/337-339.

[71] Ebüsuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 2/218.

Âyette ifade edilen dünyalık arzusunun da (تَبْتَعُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا) söz konusu tarihi hadiseyle açıklandığı görülmektedir. Buna göre öldürülen kimsenin yanında bazı malları vardı ve hepsi ganimet olarak alınmıştı.^[72] Tefsirlerde sebab-i nüzûl bağlamında aktarılan çeşitli rivayetlerin hemen hepsinde öldürülen kimsenin sahip olduğu mallara tamah edilerek bu suçun işlendiği belirtilmektedir. Hatta Taberî ve Kurtubî gibi müfessirler konuyla ilgili çeşitli haberleri zikretmeden önce âyetin, sahip olduğu mallara meyledilerek öldürülen kimse hakkında nazil olduğunu beyan ederler. Dolayısıyla asıl amaç ganimet hükmüyle bu mallara sahip olmaktır.^[73] Örneğin Mukâtil, âyette zikredilen dünya malının Mirdâs'ın koyunları olduğunu söyler.^[74] Taberî bir rivayette bu kimsenin devesi ve mallarına meyleden Üsâme tarafından öldürüldüğünü beyan ederken^[75] Benî Süleymlî çoban hikayesinde ise “Sadece korktuğu için selam verdi.” şeklinde meseleyi değerlendiren Müslümanların onu öldürerek koyunlarını da aldıklarını haber verir.^[76] Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus âyette ifade edilen “dünyalık arzusu” tabirinin tefsirlerdeki rivayetlere etki etmiş olma ihtimalidir. Siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında nüzûl sebebi olarak aktarılan olayda öldürülen Âmir'in bir devesi, üzerindeki bazı eşyaları ve sütten yapılmış bir içecekten bahsedilir. Onu öldüren Muhallim'in bunları aldığı da aktarılır. Ancak tefsirlerde en çok üzerinde durulan Üsâme ve Mirdâs hadisesinde siyer kaynaklarına göre bir mal tamahı söz konusu değildir. Çarpışma sonunda zayıf düşen düşmanın, Müslüman olduğunu belirtmesine rağmen öldürülmesi vakasıdır. Dolayısıyla sebab-i nüzûl bağlamında bu hadise esas alındığında, âyetteki dünyalık arzusunu açıklama gayesinin birtakım karışıklıklara sebep olması muhtemeldir.

Bilhassa âyetin son kısımlarındaki “Daha önceleri siz de böyleydiniz. Derken Allah size lütufta bulundu... (كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَتَبَيَّنُوا)” mealindeki ifadelerin de nüzûl sebebi olarak aktarılan hadiseler bağlamında değerlendirildiği görülmektedir. Mukâtil, “Daha önce siz de böyleydiniz.” ifadesini yorumlarken bu suçu işleyenlerin hicretten önceki durumlarının hatırlatıldığını söyler. Mekke’de, müşrik olan kavimleri içerisinde yaşarlarken Hz. Peygamber’in ashabıyla karşılaştıklarında kelime-i tevhîd ile kendilerini güvene alıyorlardı. Öyleyse herhangi bir ifadeyle Müslüman olduklarını belirten kimselere itibar etmeleri ve güven vermeleri gerekirdi.^[77] Zira öldürdükleri kimse İslâm’a yeni girmişti. Bu aşamada kâmil bir Müslüman olması beklenemezdi. Bu bahane ile ona zarar verilmesi de asla doğru değildi. Nitekim kendileri de hicretten önce benzer durumdaydılar.

Taberî, bu kısmı tefsir ederken öldürdükleri kimsenin imanını gizlemiş olmasının, kendi geçmişleri hatırlatılarak Müslümanlara açıklandığına dikkat çeker. Nasıl ki onlar müşrik kavimleri içerisinde yaşarlarken imanlarını gizlemek durumunda kalmışlarsa öldürdükleri o kimse de kavmi arasında yaşarken imanını saklamak durumunda kalmıştı. Taberî burada kastedilenin “Onun kafir olduğu gibi sizler de kafir idiniz.” şeklindeki yorumları kabul etmez. Zira öldürülen bu kimsenin İslâm’a girmiş olduğu anlaşılır. Nitekim âyette bu işi yapanlar kınanmıştır. Bu da öldürülen kimsenin iman etmiş olması nedeniyledir. Ayrıca o kimsenin kendilerine selam verdiği veya Müslüman olduğunu belirttiği de âyetten ve nüzûl sebebi olarak zikredilen rivayetlerden anlaşılmaktadır.^[78] Ancak Mâverdî, burada kastedilenin kendilerinin de bir zamanlar Müslüman olmadıkları halde daha sonra İslâm ile nimetlendirilmeleri olduğu görüşündedir.^[79] Fakat burada

[72] Semerkandî, *Tefsîr*, 1/379.

[73] Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 7/356; Kurtubî, *Câmi*, 5/336.

[74] Mukâtil, *Tefsîr*, 399.

[75] Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 7/357.

[76] Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 7/355.

[77] Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, 1/400; Ayrıca bk. Semerkandî, *Tefsîr*, 1/379.

[78] Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 7/363-364.

[79] Mâverdî, *Tefsîrü'l-Mâverdî*, 1/521.

öldürülen kimsenin Müslüman olmadığı değil İslâm'a yeni girmiş olduğunun ima edilmesi kuvvetle muhtemeldir. Yani bir zamanlar Müslüman değildi, müşrik kavmi içerisinde yaşıyordu. Ancak kendilerinin İslâm'a girdiği gibi o da Müslüman olmuştu. Nitekim Vâhidî, bu kısmı "Öldürülen kimsenin İslâm'a girmeden önceki hali gibi kendilerinin de bir zamanlar müşrik oldukları ve dalalet içerisinde buldukları" şeklinde yorumlamaktadır.^[80]

Râzî de âyette ifade edilen "Daha önce siz de böyleydiniz." tabiriyle neyin kastedildiği üzerinde durmuştur. İlk görüşe göre nasıl ki İslâm'a girdikleri ilk zamanlarda kelime-i şehâdet getirmeleri onlar için yeterli görülmüş ise kendileri de İslâm'a yeni girenlerin samimiyetlerini ölçmeye kalkmamalıydılar. İkinci görüşe göre ise bir zamanlar Müslümanlar imanlarını gizlemek zorunda kaldıkları gibi öldürdükleri o adamda kabilesi içerisindeyken imanını gizlemek durumundaydı. Üçüncü görüşe göre kastedilen mana şuydu: Nasıl ki siz hicretten önce, müşrikler arasında iken "lâ ilâhe illallah" diyerek Müslümanların emanını kazanıyordunuz şimdi aynı şekilde size gelen adama eman vermeniz gerekirdi. Müfessirlerin görüşlerini bu şekilde aktaran Râzî, "Siz İslâm'a ilk girdiğinizde zayıf idiniz ancak zamanla iman kalbinize yerleşti ve kemale erdi. Öyleyse İslâm'a henüz girmiş olan kimseleri dinde zayıf oldukları için Müslüman değilmiş gibi değerlendirmeyin." şeklinde kendi yorumunu ortaya koymaktadır.^[81] Ancak Ebüssuûd Efendi, bazı müfessirlerin bu kimsenin İslâm'ının zayıf görüldüğü için öldürüldüğü yönündeki iddialarını kabul etmez. Rivayetlerden de anlaşıldığı üzere onun dili ile kalbi arasında uyumsuzluk bulunduğu gerekçesiyle yani aslında Müslüman olmadığı bahanesiyle öldürüldüğünü savunur.^[82]

3. Nüzûl Sebebi Olarak Aktarılan Olayların Siyer ve İslâm Tarihi Kaynakları Üzerinden Değerlendirilmesi

Yukarıda görüldüğü üzere müfessirler, Nisâ sûresi 94. âyetin bir seriyyede işlenen suç üzerine nazil olduğu noktasında hem fikirdirler. Bununla birlikte bu olayın hangi bölgede, hangi seriyyede gerçekleştiği konusu net değildir. Ayrıca bu seriyyenin hangi kabile üzerine gönderildiği, komutanının kim olduğu, suçu işleyen askerin veya askerlerin kimliğinin yanı sıra öldürülen şahsın kim olduğu hatta Müslüman olup olmadığı dahi müfessirlerin ihtilaf ettikleri konular olmuştur. Dolayısıyla müfessirlerin görüşlerinden hareketle nüzûl sebebiyle ilgili olarak net bir sonuca varmak mümkün gözükmemektedir. Nitekim bu konuda bir görüşü öne çıkaran müfessirler dahi âyetteki kıraat farklılıklarını değerlendirirken nüzûl sebebi olarak aktarılan rivayetlerin hepsini kapsayacak en geniş manayı tercih etmişlerdir. Hatta bazı tefsirlerde, âyetin yaşanan benzer olaylardan sonra ve hepsini ihata edecek bir sebeple nazil olduğu görüşü ortaya konulmuştur.

Problemin siyer ve İslâm tarihi kaynakları üzerinden değerlendirilmesi tefsir-siyer ilişkisine dair fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir. Tefsirlerde âyetin sebeb-i nüzûlü bağlamında zikredilen hadiselerin bu kaynaklarda nasıl ele alındığı, ilgili âyete atıf yapıp yapılmadığı gibi hususlar üzerinde durulacaktır. Tefsirlerde âyetin sebeb-i nüzûlü olarak zikredilen başlıca iki seriyyenin müstakil olarak tetkiki konunun anlaşılması açısından önemli görülmüştür.

3.1. Gâlib b. Abdullah'ın Benî Mürre Seriyyesi ve Mirdâs b. Nehîk'in Öldürülmesi

Tefsirlerde ilgili âyetin sebeb-i nüzûlü olarak Mukâtil b. Süleyman'dan itibaren müfessirlerin sıklıkla tercih ettikleri ve detaylarıyla aktardıkları hadise Mirdâs el-Fedekî'nin öldürülmesiydi. Ancak Mukâtil'in, tefsirinde kullandığı hadislerle ilgili çeşitli tenkitlerin varlığına işaret etmek

[80] Vâhidî, *el-Vecîz*, 282.

[81] Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 11/191.

[82] Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selîm*, 2/218-219.

yerinde olacaktır.^[83] Fedek bölgesine gönderilen Gâlib b. Abdullah Seriyyesi'nde gerçekleşen bu olayın daha iyi anlaşılması açısından sebepleriyle birlikte bu askeri operasyonun ele alınması faydalı olacaktır.

Hicretin yedinci yılında Hayber'in yanı sıra Vâdi'l-Kurâ ve Fedek'in de alınmasıyla İslâm hâkimiyeti kuzey istikametinde önemli ölçüde genişlemişti. Bununla birlikte yahudilerle yapılan antlaşmalara rağmen etraftaki Arap kabileleri henüz Müslümanların varlığını tanımamıştı. Bu nedenle Hz. Peygamber bölgeyi yakından takip etmeye devam ediyor, Fedek civarında yaşayan Arap kabileler üzerine seriyyeler gönderiyordu. Bunlardan biri olan Beşir b. Sa'd Seriyyesi, Vâkîdî'nin (öl. 207/823) aktardığına göre hicretin yedinci yılının Şaban ayında cereyan etti.^[84] Hz. Peygamber, Beşir b. Sa'd komutasında 30 kişilik birliği Fedek'teki Benî Mürre üzerine gönderdi. Bölgeye ulaşan Müslüman askerler, karşılaştıkları çobanlara düşmanlarının yerlerini sordular ve onların kendi vadilerinde bulduklarını öğrendiler. Ardından yaptıkları bir baskın sonucu düşmanın deve ve koyunlarını ganimet aldılar. Ancak Beşir ve adamları Medine'ye doğru dönüş yoluna girmişlerken Benî Mürreliler mallarını kurtarmak için karşı saldırı hazırlığına giriştiler. Nihâyetinde bir gece vakti taraflar karşılaştı ve şiddetli ok atışlarıyla çarpışma başladı. Müslümanlar okları bitinceye kadar savaştılar ancak daha sonra baskın yapan Mürreliler galip geldi ve Müslümanları öldürdüler. Komutan Beşir'in de bu saldırı esnasında öldürüldüğü rivayet edilmekle birlikte onun şiddetli çarpışmalar esnasında topuğundan yaralandığı ve ölümler arasında bırakıldığı anlaşılmaktadır. Daha sonra buradan hareket eden Beşir, akşam vakti Fedek'e ulaştı. İyileşene kadar bir yahudinin yanında birkaç gün kaldıktan sonra Medine'ye döndü. Benî Mürreliler, elde ettikleri bu başarıyla bölgedeki hâkimiyetlerini gösterdikleri gibi mallarını geri almayı da başardılar. Bu seriyyede yaşananların haberini Hz. Peygamber'e getiren ilk kimse Ulbe b. Zeyd el-Hârisî idi.^[85] Bu olay aynı zamanda bölge Araplarının, İslâm hakimiyetini kabul etmemesi ve Müslümanların gücünü hafife alması anlamına geliyordu. Hayber, Fedek, Vâdi'l-Kurâ gibi yahudi yerleşim yerlerinin alınmasından sonra bölgedeki bazı Arap kabilelerinin İslâm gücü karşısında bu şekilde cüretkâr ve tehditkâr varlık göstermeleri kabul edilemezdi. Ayrıca öldürülen Müslümanların intikamının alınması için yeni bir askerî harekât zorunlu hale gelmişti.

Beşir b. Sa'd Seriyyesi'nde öldürülenlerin haberi geldiği zaman Hz. Peygamber hemen Zübeyr b. Avvâm'ı görevlendirerek bu olayın yaşandığı yere gitmesini ve eğer Allah zafer nasip ederse düşmandan kimseyi sağ bırakmamasını emretti. Onu 200 kişilik birliğin başına komutan tayin ederek kendisine bir sancak verdi. Fakat bu esnada Gâlib b. Abdullah yaptığı seriyyeyi zaferle tamamlayarak geri dönünce Resûlullah, Zübeyr b. Avvâm'a oturmasını söyleyerek görevi Gâlib b. Abdullah'a devretti. Üsâme b. Zeyd ile önceki seriyyenin haberini getiren Ulbe b. Zeyd de bu seriyyede yer alanlar arasındaydı.^[86] Bunun Beşir b. Sa'd seriyyesinin intikamı amacıyla tertip edildiği özellikle belirtilmektedir.^[87] Halife b. Hayyât (öl. 240), Gâlib'in 60 binekli askerle bu sefere katıldığını aktarırken olayı hicrî beşinci yıl seriyyeleri içerisinde zikretmektedir. Bununla birlikte bu askerî operasyonun Beşir b. Sa'd Seriyyesi'nin intikamı amacıyla düzenlendiğini belirtmekte hatta önceki seriyyede Müslümanları şehit eden Mürrelilerin bu seriyyede öldürüldüğünü haber vermektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Halife, her iki seriyyenin de hicretin 5. yılında gerçekleştiği kanaatindedir.^[88] İbn Habîb ise bu seriyyeyi hicrî 6. yıl hadiseleri arasında zikretmektedir.^[89] Ancak

[83] İrfan Zahitoğlu, "Mukâtil b. Süleyman ve Tefsîr-i Kebîr'inde Kullandığı Hadislerin Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi", *Route Educational and Social Science Journal* 2/5 (Temmuz 2015), 309.

[84] Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî, *el-Megâzî*, thk. Marsden Cons (Beirut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989), 1/5; 2/723.

[85] Vâkîdî, *Megâzî*, 2/723; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fî fûnü'l-megâzî ve ş-şemâ'il ve's-siyer*, thk. İbrahim Muhammed Ramazan (Beirut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993), 2/189-190.

[86] Vâkîdî, *Megâzî*, 2/723-724.

[87] İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 2/194.

[88] Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî (Beirut: Dâru'l-Kalem, 1397/1977), 78.

[89] İbn Habîb, *el-Muhabber*, thk. Eliza Lichtenstater (Beirut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, ts.), 120.

Vâkıdî gibi Taberî (öl. 310/923) de bu iki seriyyenin hicretin 7. yılında cereyan ettiği görüşündedir. Nitekim olayı Hayber fethinin akabinde ele almaktadır.^[90] İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233) de hicrî 7. yıl olayları içerisinde ve Fedek fethinden sonra yer vermektedir.^[91] Kronoloji araştırmalarında da bu seriyyelerin hicretin yedinci yılının Şaban ve Ramazan aylarında kısa aralıklarla cereyan ettiği belirtilmektedir.^[92] Ayrıca yaralanan Beşir b. Sa'd'ın Fedek yahudilerine sığınmış olması da seriyyelerin Fedek sulhünden sonra gerçekleştiği ihtimalini doğrulamaktadır.

Başarılı komutan Gâlib b. Abdullah, bölgeye ulaştığında öncelikle Ulbe b. Zeyd'i 10 kişilik bir ekiple düşmanın yerini tespit etmesi için görevlendirdi. Gizlice düşmanın yerini öğrenen Ulbe, komutanın yanına dönerek bilgiyi aktardı. Baskın için uygun zamanı kollayan Gâlib, gece karanlığında düşmana yaklaştıktan sonra savaş hazırlıklarına başladı. Askerlerini savaşa hazırlayıp motive etti. Ayağa kalkıp hamdûsenada bulduktan sonra askerlerine takvalı olmalarını öğütledi. Kendisine tam manasıyla itaat etmelerini emretti. Sonra onları ikişer ikişer ayırarak birbirlerine sahip çıkmalarını, savaş esnasında birbirlerini terk etmemelerini tembihledi. Hücum anı için karar verdiğinde tekbir getirerek birliğini motive etti. Ardından hep birlikte tekbir sesleriyle kılıçlarını çıkarıp düşmana saldırdılar. Bir müddet süren şiddetli çarpışma boyunca Müslümanlar "Öldür, öldür." parolasıyla savaştılar.^[93] Düşmanın etkisiz hale getirildiği zaferden sonra çokça ganimet elde ettiler. Öyle ki her bir askere on deve veya muadili koyun düşüyordu. Ganimet taksiminde bir deve on koyuna denk tutulmuştu.^[94]

Bu seriyye esnasında gerçekleşen bir olay, araştırmanın konusunu teşkil eden sebeb-i nüzûl bağlamında ele alındığından konumuz açısından önem taşımaktadır. Rivayete göre çatışmalar devam ederken Üsâme b. Zeyd düşmandan Nehîk b. Mirdâs denilen bir adamın peşinden giderek savaş meydanından uzaklaştı. Müslümanlar düşmanlarına galip geldikten sonra onun yokluğunu fark eden Gâlib b. Abdullah, Üsâme b. Zeyd'in nerede olduğunu sordu. Üsâme ise ancak gecenin ilerleyen vaktinde dönebildi. Komutan verdiği emirleri hatırlatarak itaatsizlik ettiği gerekçesiyle Üsâme'yi azarladı. O ise kaçan bir düşmanın peşine takılıp uzaklaştığını beyan etti. Hatta nihâyet düşmanını yakalayıp üstün geldiği sırada "lâ ilâhe illallah" dediğini fakat buna itibar etmeyip onu öldürdüğünü haber verdi. Duydukları karşısında hayrete düşerek "Kılıcını kınına koymadın mı?" şeklinde tepkisini gösteren Gâlib, yaptığı şeyin yanlış olduğunu ifade etti. Komutanının tepkisinden sonra yaptığı hatayı anlayan Üsâme, çok pişman oldu hatta kılıcını elinden düşürdü. Medine'ye gelip Resûlullah ile görüştüğünde ise bu yaptığından dolayı hesaba çekildi. Üsâme, adamın ölüm korkusuyla kelime-i tevhîd getirdiğini söyleyip kendini savunmaya çalışınca Hz. Peygamber "Kalbini yardım mı? Onun sadık veya yalancı bir kimse olduğunu biliyor musun?" diyerek yaptığının yanlış olduğunu kati bir şekilde ifade etti. Hatasını anlayıp büyük bir üzüntü yaşayan Üsâme, bir daha asla böyle bir şey yapmayacağını belirtti. Hz. Peygamber'in tavrını görünce o kadar üzülmüştü ki "Keşke o güne kadar Müslüman olmamış olsaydım." diyerek olaydan duyduğu pişmanlığı dile getirdi.^[95] Bütün bunlarla birlikte nihayetinde Resûlullah'ın onun için istiğfar ettiği, bir köle azad etmesini emrettiği dikkate alındığında hadisenin bir hata olarak değerlendirildiği ve Üsâme'nin mazur görüldüğü iddia edilebilir. Nitekim Aynî Hz. Peygamber'in onu mazur gördüğünü, diyet ve benzeri bir uygulamaya gitmediğini ifade etmektedir.^[96]

[90] Taberî, *Târîh*, 3/22.

[91] İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, 1417/1997), 2/103-104.

[92] Mehmet Apaydın, *Siyer Kronolojisi* (İstanbul: Kuramer, 2018), 624-625.

[93] Vâkıdî, *Megâzi*, 2/724-725; Ebû Abdillâh Şemsüddîn ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, 1413/1993), 1/301.

[94] Vâkıdî, *Megâzi*, 2/725.

[95] Vâkıdî, *Megâzi*, 2/724-725; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1/301-302.

[96] Bedreddin el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîh-i Buhârî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, ts.), 17/272.

İbn Hişâm (öl. 218/833) da bu seriyye esnasında Mirdâs'ın Üsâme tarafından öldürüldüğünü aktarmaktadır. Ancak o İbn İshâk'tan (öl. 151/768) naklen verdiği rivayette Üsâme'nin yanında Ensâr'dan bir kimse olduğu halde Mirdâs ile vuruştüğünü tasvir etmektedir.^[97] Diğer kaynaklar da aynı çarpışma sahnesi tasvirleriyle Üsâme'nin ensardan bir sahâbîyle birlikte düşmanları olan Mirdâs'ı kelime-i şehadet getirdiği halde öldürdüğünü haber vermektedir.^[98] Ayrıca kaynaklarda onun kimliği hakkında Cüheyne'nin el-Hurkâ koluna mensup Benî Mürre'nin anlaşmalılarında olan Mirdâs b. Nehîk şeklinde bilgiler verilmesi önemlidir.^[99] İbn Kesîr de bu savaşta Üsâme b. Zeyd'in Mirdâs b. Nehîk'i "lâ ilâhe illallah" dediği halde öldürdüğünü haber vermektedir. Yanında ensardan bir kimsenin bulunduğu ve sonrasında Hz. Peygamber'in şiddetli tepkisi nedeniyle Üsâme'nin o güne kadar İslâm'a girmemiş olmayı temenni ettiği ve bir daha asla böyle bir şey yapmayacağına yemin ettiği şeklindeki bilgiler İbn İshâk'tan aktarılmaktadır.^[100]

Görüldüğü üzere yukarıda ismi zikredilen siyer âlimleri ve tarihçiler söz konusu âyetin bu olay hakkında nazil olduğuna dair bir bilgi vermemektedirler. Suçun işlendiği savaş sahnesi detaylıca tasvir edildiği ve sonrasında Hz. Peygamber'in tepkisinden bahsedildiği halde Resûlullah'ın bu olay üzerine ilgili âyeti okuduğu veya âyetin bundan sonra nazil olduğu şeklinde bir ifade mevcut değildir. Nitekim ilgili siyer araştırmalarında da bu hadisenin âyetle ilgisinin kurulmadığı görülür.^[101]

Bununla birlikte İbn Şebbe, *Târîhü'l-Medîne* adlı eserinde öncelikle olayın Ebû Katâde komutasında gerçekleşen Batn-ı İdam Seriyyesi'nde vuku bulduğunu ve âyetin de bunun üzerine nazil olduğunu aktardıktan sonra ayrıca Mirdâs el-Fedekî'yi öldüren Müslüman bir asker hakkında nazil olduğu yönündeki rivayete de işaret etmektedir. Ancak burada zikredilen isimler dışında olayın Muhallim kisasına benzediği görülmektedir.^[102] Bununla birlikte öncesinde detaylıca aktardığı rivayetlerden anlaşıldığı üzere âyetin Muhallim b. Cessâme hakkında nazil olduğu görüşündedir.^[103]

Halebî, Beşîr b. Sa'd Seriyyesi'nin akabinde zikrettiği seriyyede Üsâme b. Zeyd'in Mirdâs b. Nehîk isimli bir kimseyi Müslüman olduğu halde öldürdüğü şeklindeki rivayeti aktarır. Bu anlatımlarında *Keşşâf'a* atıf yapan Halebî âyetin Fedek bölgesi halkından Mirdâs b. Nehîk hakkında nazil olduğu şeklindeki bilgiyi de yine *Keşşâf'a* dayandırmaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla müellifin sebep-i nüzûl bağlamında müfessirlerin görüşünden istifade etmesi onu bu tespite götürmüştür.^[104] Bu örnek siyer-tefsir ilişkisi açısından kayda değerdir.

3.2. Batn-ı İdam Seriyyesi ve Âmir b. Edbat el-Eşcâî'nin Öldürülmesi

İlgili âyetin sebep-i nüzûl bağlamında değerlendirilen bir diğer hadise, Batn-ı İdam Seriyyesi'nde vuku bulduğundan öncelikle bu seriyye hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Aktarıldığına göre Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi için hazırlık yaptığı dönemde düşmanı aldatarak harekâtın gizliliğini korumak ve böylece en az çarpışma ile kutsal şehri fethetmek amacıyla 8. yılın Ramazan ayının başlarında Mekke yolu üzerinde üç günlük bir mesafede bulunan Batn-ı İdam'a sekiz kişilik bir seriyye göndermişti.^[105] Burası Zîl-Hüşub ile Zîl-Merve arasında Medine'ye üç berid

[97] Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekâ vd. (Mısır: Şeriketü Mektebe, 1375/1955), 2/623.

[98] Taberî, *Târîh*, 3/22; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 2/104; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 1/301.

[99] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/623; Taberî, *Târîh*, 3/22.

[100] Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Mısır: Dâru Hicr, 1418/1997), 6/360-361.

[101] bk. Mehmet Salih Arı, "Üsâme b. Zeyd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/361-363; Hüseyin Algül, "Mürre Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/52.

[102] Ebû Zeyd Ömer İbn Şebbe, *Târîhü'l-Medîneti'l-münevvere*, thk. Fehim Muhammed Şeltût (Mekke: yy., 1979), 2/449-451.

[103] İbn Şebbe, *Târîhü'l-Medîne*, 2/445-450.

[104] Nüreddîn el-Halebî, *İnsânü'l-uyûn fi sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn* (Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2007), 3/262-263.

[105] Ebû Abdillâh Muhammed İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421/2001), 2/123-124; Ayrıca bk. Ahmet Önkâl, "Batn-ı İdam Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/202.

mesafede bir mevki olarak tarif edilmektedir.^[106] Başlarında Ebû Katâde b. Rib'î'nin bulunduğu bu seriyyenin amacı Mekke üzerine yapılacak olan büyük seferin gizliliğini korumak bilhassa Kureyş'in durumdan şüphelenmesini engellemektir. Yani Resûlullah bu seriyye ile o istikamette bir sefer yapılacağı zannı oluşturmak istemişti. Hatta bu nedenle gönderilen birliğin haberinin yayılması da amaçlanmıştı. Nitekim Hz. Peygamber'in Şam taraflarına veya Sakîf ile Hevâzin kabilelerinden biri üzerine sefer hazırlığı yaptığı duyulmaya başlanmıştı.^[107]

Sefere katıldığı belirtilen bir askerden aktarılan rivayete göre Muhallim b. Cessâme de bu seriyyede hazır bulunanlar arasındaydı. İdam Vadisi'ne vardıklarında Âmir el-Eşcâî adında bir kimse gelerek kendilerine İslâm selamıyla selam verdi. Bunun üzerine Müslümanlar ona dokunmadılar. Ancak askerlerden biri olan Muhallim ise saldırarak onu öldürdü. Devesini, eşyalarını ve sütten yapılmış vatbe denilen içeceğini seleb^[108] olarak aldı. Resûlullah'ın yanına vardıklarında kendileriyle ilgili olarak Nisâ sûresinin 94. âyeti nazil oldu.^[109] İlk megâzî müelliflerinden Vâkîdî'nin aktardığı bu haberde olayın açıkça ifade edildiği, herhangi bir şekilde Fedek ile veya önceki seriyyedeki isimlerle bir karışıklığın söz konusu olmadığı görülmektedir. Ayrıca açık bir şekilde söz konusu âyetin bu olay hakkında nazil olduğu da belirtilmektedir.

İbn Hişâm'ın İbn İshâk kanalıyla aktardığı rivayetten anlaşıldığı kadarıyla olayı aktaran ve askerler arasında yer alan bu ravi Abdullah b. Ebî Hedred idi. Ebû Katâde ve Muhallim b. Cessâme'nin de içlerinde bulunduğu birlikle sefere çıkmışlardı. Aynı şekilde Batn-ı İdam mevkiine geldiklerinde Âmir el-Eşcâî kendilerini İslâm selamıyla selamlamış ve bunun üzerine Müslümanlar ona dokunmamışlardı. Ancak Muhallim aralarındaki şahsi bir mesele yüzünden Âmir'e saldırarak onu öldürmüş, devesini ve eşyalarını da almıştı. Resûlullah'a gelip durumu haber verdiklerinde bahsi geçen âyet nazil olmuştu.^[110] Görüldüğü üzere bu rivayette bilhassa Muhallim'in onu öldürme sebebi hakkında farklı bir bilgi verilmektedir. Eşyalarını ganimet olarak aldığı belirtilmekle birlikte ikisi arasında bulunan şahsi bir düşmanlıktan bahsedilmektedir.

İbn Sa'd, Batn-ı İdam Seriyyesi'ni ele aldığı kısımda^[111] olduğu gibi hem Muhallim b. Cessâme hakkında^[112] hem de Âmir el-Eşcâî hakkında bilgi verdiği kısımlarda da bu hadiseyi âyetin nüzûl sebebi olarak aktarmaktadır. Arkadaşlarının aksine Muhallim'in, Âmir'e saldırıp öldürdüğünü ayrıca devesini, eşyalarını ve içeceğini de seleb olarak aldığı haber vermektedir.^[113] Belâzürî de *Ensâbü'l-Eşrâf* adlı eserinde Batn-ı İdam Seriyyesi'ni anlattığı kısımda aynı hadiseyi zikrederek âyetin bundan sonra nazil olduğu bilgisini aktarır.^[114]

İbn Şebbe de Batn-ı İdam Seriyyesi'nde aynı raviden ve aynı isimleri vererek hadiseyi aktarır, âyetin bunun üzerine nazil olduğunu belirtir. Resûlullah'ın "Allah'a iman ettim dedikten sonra mı onu öldürdün!" şeklindeki tepkisini de aktarır.^[115] Ayrıca Muhallim'in bilhassa silahları başta olmak üzere mallarına sahip olmak arzusuyla bu suçu işlediğini de haber verir.^[116] Taberî de aynı

[106] İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/123; Ebû'l-Hasen Ali b. Hüseyin el-Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-İsrâf*, tsh. Abdullah İsmail es-Sâvî (Kahire: Dâru's-Sâvî, ts.), 1/231; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser* 2/207.

[107] Vâkîdî, *Megâzî*, Megâzî, 2/796-797.

[108] Savaşta öldürülen düşman askerinin üzerindeki silah, zırh, elbise ile yanında bulunan eşyalarını ifade eden bir terimdir. İslâm savaş hukukuna göre bir düşman askerini öldüren Müslüman onun selebine sahip olur. Ahmet Yaman, "Seleb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/398-399.

[109] Vâkîdî, *Megâzî*, 2/797.

[110] İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 2/626.

[111] İbn Sa'd, *Tabakât*, 2/124.

[112] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/123.

[113] İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/170.

[114] Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996), 1/384-385.

[115] İbn Şebbe, *Târîhü'l-Medîne*, 2/445.

[116] İbn Şebbe, *Târîhü'l-Medîne*, 2/450.

raviden aktardığı rivayette Muhallim'in aralarındaki şahsi bir mesele yüzünden Âmir'e saldırıp öldürdüğünü ve devesiyle eşyalarını seleb olarak aldığını ifade etmektedir. Resûlullah'ın yanına gelip olayı haber verdiklerinde Nisâ sûresi 94. âyetin seriyyeye katılanlar hakkında nazil olduğunu aktarmaktadır. Bu kaynaklarda olayın ve ismi geçen şahısların diğer seriyye ile karıştırılmadan net olarak verildiği ve ilgili âyetin nüzûl sebebi olarak değerlendirildiği açıkça görülmektedir.^[117]

İbn Seyyidünnâs (öl. 734/1334), benzer şekilde Mekke'nin fethi öncesi düşmanları şaşırtmak için tertip edilen bu seriyyeyi kısaca aktarmakla birlikte öldürme sebebi hakkında şahsi bir meseleden bahsetmez. Bununla birlikte Âmir'i öldürdükten sonra devesini ve eşyalarını seleb olarak aldığını vurgular. Resûlullah'ın yanına vardıklarında ilgili âyetin nazil olduğunu belirtmesi de Muhallim'in daha ziyade dünyalık tamahıyla Âmir'i öldürdüğü kanaatini destekler niteliktedir.^[118] İbn Kesîr ise kısaca bu seriyye hakkında bilgi verirken Mekke'nin fethinden önce gerçekleştiğini belirtir ve bilhassa Muhallim b. Cessâme hadisesinin burada vuku bulduğuna işaret etmekle yetinir.^[119]

Şâmî, Mekke'nin fethi konusunun ilk cümlelerinde bu seriyyenin düşmanda yanlış bilgi oluşturmak amacıyla fetih öncesi tertip edildiğini ifade eder.^[120] Önceki âlimlerin konuyla ilgili rivayetlerine işaret ettikten sonra Muhallim'in Âmir'i öldürmesini devesi, eşyaları gibi selebiyle ilişkilendirir.^[121] Halebî (öl. 1044/1635) ise aralarındaki bir meseleye ek olarak devesi ve eşyalarından oluşan selebi için onu öldürdüğünü ifade ederek bahsi geçen iki ayrı sebebi birleştirmektedir. Yaşanan bu gelişmenin ardından görev yerine ulaşan birlik, Hz. Peygamber'in Mekke istikametine yöneldiğini duyunca hareket ederek Resûlullah'a yetişmişti.^[122]

Olaydan bir müddet sonra Akra' b. Hâbis ve Uyeyne b. Hısn isimindeki iki kişinin bu meseleyi tartışarak Resûlullah'a geldikleri aktarılmaktadır. Rivayete göre Huneyn Gazvesi günlerinde Resûlullah öğle namazından sonra bir ağacın gölgesinde dinlenirken gelmişlerdi. Hz. Peygamber'in huzurunda konuyu dava ederlerken sesleri duyuluyordu. Gatafân kabilesinin reisi olan Uyeyne b. Hısn, kısas talep ediyordu. Akra' b. Hâbis ise kabilesine olan yakınlığı nedeniyle Muhallim'i savunmaya çalışıyordu. Uyeyne b. Hısn, kararlı bir şekilde kısas talebini dile getiriyor ve kendi kabilesindeki kadınlar gibi Muhallim'in kadınlarının da aynı acıyı tatmasını şart koşuyordu. Resûlullah ise açık bir ifadeyle "Ellisi bu seferimizde, ellisi de döndüğümüzde olmak üzere diyet alırsınız." buyurarak 100 deve karşılığında diyet yoluyla meseleyi çözmek istedi. Ancak Uyeyne bunu kabul etmeyeceğini ifade etti. Hatta bu arada Resûlullah'ın verdiği diyet ve kısas hükümleri hakkında konuşulmaya başlanmıştı. Fakat Hz. Peygamber elini kaldırarak tekrar aynı diyeti ilan edince onlar da kabul ettiler.^[123]

Diyet anlaşmasının sağlanmasıyla birlikte Resûlullah, işlenen suç ve sonrasında Müslümanlar arasında yaşanan kargaşa nedeniyle Muhallim'e kızgındı. Nitekim gelişmelerin ardından orada bulunanlar, kendisi için istiğfar etmesi temennisiyle Muhallim'i Hz. Peygamber'in huzuruna yönlendirdiklerinde buna şahit oldular. Yanına geldiğinde ona kim olduğunu soran Resûlullah, ellerini kaldırarak "Ey Allah'ım Muhallim b. Cessâme'yi bağışlama!" diye beddua etti ve bunu üç kez tekrarladı. Başka bir rivayete göre ise önüne gelip oturduğunda Resûlullah "Onu Allah'a iman ettirdikten sonra mı öldürdün?" şeklinde tepkisini gösterip beddua etti. Muhallim'in bu olaydan

[117] Taberî, *Târîh*, 3/36.

[118] İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 2/207.

[119] İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 8/16.

[120] Muhammed b. Yûsuf eş-Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fi Sireti Hayri'l-İbâd*, nşr. Âdil Ahmed, Ali Muhammed Muavvid (Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 5/211.

[121] Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ*, 6/190.

[122] Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, 3/274.

[123] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, 2/627; İbn Sa'd, *Tabakât*, 5/124; İbn Şebbe, *Târîhü'l-Medîne*, 2/446; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 2/207-208.

sonra ancak yedi gün yaşadığı aktarılmaktadır.^[124] Resûlullah, olayın ehemmiyetine dikkat çekmek amacıyla bu bedduayı ashabının duyacağı şekilde yüksek sesle yapmıştı. Ayrıca Muhallim'in ölüm ve defin haberinin gelmesinden sonra "lâ ilâhe illallah" sözüne ve onunla gelen kimselere hürmet konusunda ashabını ikaz etmişti.^[125]

Halebî'nin olayla ilgili aktardığı haberlere göre Müslümanlar Resûlullah'ın yanına vardıklarında Hz. Peygamber Muhallim'i hesaba çekerken "Allah'a iman ettiği", "Müslümanım" dediği halde nasıl onu öldürdüğünü sordu. Muhallim de onun, korkusu nedeniyle İslâm selamıyla selam verdiği şeklinde cevap verdi. Resûlullah ise "Onun kalbini yarıp baktın mı?", "Yalancı veya doğru söyleyen bir kimse olduğunu bildin mi?" şeklinde azarladıktan sonra "Sen ne onun söylediklerini kabul ettin ne de onun kalbinden geçenleri bildin." ikazlarıyla hatasının büyüklüğünü ifade etti. Ayrıca onun kendisi için istiğfar talebine de "Allah seni affetmesin." diyerek karşılık verince Muhallim gözyaşlarıyla ayrıldı.^[126]

Siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında tutarlı bir anlatımla sunulan ve ilgili âyetin nüzûl sebebi olduğu açıkça ifade edilen bu hadisenin tefsirlerde âyetin nüzûl sebebi olarak zikredilen rivayetler arasındaki en kuvvetli ihtimal olduğu görülmektedir.

3.3. Âyetin Sebeb-i Nüzûlü Bağlamında Değerlendirilen Diğer Bazı Olaylar

Tefsirlerde, âyetin nüzûl sebebi olarak bazı farklı olayların zikredildiği, suçu işleyen ve öldürülen kimse hakkında farklı isimlerin verildiği görülmüştü. Bunlardan bazılarına değinilerek özellikle rivayetlerden kaynaklanan çeşitliliğe kısaca temas edilecektir.

Öncelikle Benî Süleym'e mensup olan ve koyunları içerisinde bulunmaktayken gelen Müslüman askerleri karşılayan kimse hadisesinden bahsetmek yerinde olacaktır. Bazı tefsirlerde ifade edildiğine göre bu kişi Müslüman olduğunu belirttiği halde öldürülmüştü. Ancak ilgili haberlerin farklılık arz ettiği ve bazı kısımlarının veya zikri geçen isimlerin diğer seriyyelerle karıştırıldığı görülmüştü. Bununla birlikte Benî Süleym kabilesinin Müslümanlar için tehditkâr bir tutum içerisinde olduğu, Hz. Peygamber'in tertip ettiği gazve ve seriyyeler ile onlarla mücadele ettiği bilinmektedir. Dolayısıyla böyle bir vakianın yaşanması ihtimal dahilindedir. Ancak bu kabilenin Mekke'nin fethi için hazırlıkların yapıldığı dönemde Resûlullah'a gelen heyet vasıtasıyla hızla İslâm'a girdiği hatta bu sefere 900 civarında asker sağladığı belirtilmektedir.^[127] Bu bilgi dikkate alındığında yaşanan muhtemel hadise, Batn-ı İdam Seriyyesi'nden önce cereyan etmiş olmalıdır.

Üsâme'nin hikayesine benzer bir olayın Mikdâd b. Esved'in başından geçtiği ve âyetin onun hakkında nazil olduğu da tefsirlerde zikredilmişti. Mikdâd b. Esved, cesareti ve savaşçı kişiliği ile tanınan Bedir, Uhud, Hendek ve diğer gazvelere katılan meşhur bir sahâbî idi.^[128] Bazı müfessirler âyetin nüzûl sebebi olarak Mikdâd b. Esved'in çarpışma esnasında elini kesen, sonra bir ağacı siper alarak "Ben Müslüman oldum." diyen düşmanını öldürüp öldüremeyeceğini Resûlullah'a sormasını göstermişlerdi. Ancak Buhârî'de yer alan bu haberde Mikdâd'ın böyle bir olay yaşadığı değil, yaşanması durumunda ne yapması gerektiğini sorduğu anlaşılmaktadır.^[129] Muhtemelen ilgili tartışmalar bağlamında sadece farazi bir amaçla bu soruyu sormuştu. Tefsirlerde rastladığımız sayılı rivayetlerde, koyun sahibi çobanın veya sahip olduğu mallarla Müslümanları karşılayan kimsenin Mikdâd tarafından öldürüldüğü ve Hz. Peygamber'in de Üsâme gibi onu azarladığı şeklindeki rivayetlerin bu farazi soru nedeniyle ortaya çıkmış olması muhtemel gözükmektedir.

[124] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/627-628.

[125] Halebî, *İnsânü'l-Uyûn*, 3/275.

[126] Halebî, *İnsânü'l-Uyûn* 3/274.

[127] Mehmet Azimli, "Benî Süleym", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/55-56.

[128] İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/148-149.

[129] Buhârî, "Megâzî", 12.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere tefsirlerde âyetin nüzûl sebebi olarak verilen bazı olayların, seriyyelerin karıştırılması veya hadiselerdeki isimlerin zikredilmeksizin aktarılması gibi nedenlerle ortaya çıkmış olması ihtimal dahilindedir. Örneğin “Kureyş’ten bir adamın “Ben Müslümanım.” dediği halde Benî Temîm kabilesinden bir kimseyi öldürmesi” şeklindeki haber bunlardan biridir. Devamında anlatılan detaylar ve dava için gelen kimselerin isimlerinin verilmesi aslında bu hikâyenin Batn-ı İdam Seriyyesi’ndeki Muhallim hadisesi olduğunu göstermektedir. Nitekim müellif de rivayeti bu başlık altında ele almıştır.^[130]

Değerlendirme ve Sonuç

Nisâ sûresi 94. âyetin Hz. Peygamber’in görevlendirdiği bir seriyye esnasında, İslâm’a girdiğini beyan eden bir kimsenin öldürülmesi üzerine nazil olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte Müslüman askerlerin gerek çatışma esnasında gerekse ilk karşılaşma anında İslâm’a girdiğini ifade eden kimseleri öldürmesi şeklindeki hataların birkaç kez tekrar ettiği anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak müfessirler, nüzûl sebebi olarak benzer suçun işlendiği farklı olaylara işaret etmişlerdir. Bilhassa Üsâme b. Zeyd’in savaş esnasında Mirdâs b. Nehîk’i öldürmesinin erken dönemden itibaren tefsirlerin önemli bir kısmında âyetin nüzûl sebebi olarak zikredildiği görülmektedir. Ancak siyer ve tarih kaynaklarına bakıldığında bir savaş esnasına yaşanan bu olayda Mirdâs’ın sahip olduğu mallardan ve onu öldüren Üsâme’nin de bunlara meylederek suçu işlediğinden bahsedilmez. Bu nedenle bazı tefsirlerde bu olay anlatılırken Batn-ı İdam Seriyyesi’ndeki hadisenin giriş kısmı alınarak Mirdâs kıssasının başına eklenmiş gözükmektedir. Böylece âyette belirtildiği üzere dünyalık arzusuyla suçun işlendiği vurgulanmıştır. Bazen de Benî Süleym’e mensup, koyunları içerisinde bulunan bir adamın Müslüman olduğunu ifade ettiği halde öldürülmesi hadisesinin Mirdâs kıssasıyla birleştirildiği görülmektedir. Bütün bunlardan sonra ifade etmek gerekir ki hicretin yedinci yılında Fedek Bölgesindeki Benî Mürre üzerine gönderilen seriyyede işlenen suç nedeniyle yani Mirdâs’ın Üsâme b. Zeyd tarafından öldürülmesi hakkında âyetin nazil olduğu görüşü doğru olmasa gerektir. Nitekim görüldüğü üzere siyer ve tarih kaynaklarında bu seriyyede işlenen suç ve Hz. Peygamber’in tepkisi açıkça ifade edildiği halde âyetin nüzûl sebebi olduğu konusunda bir bilgi söz konusu değildir. Ayrıca siyer alanında yapılan araştırmalarda da Gâlib b. Abdullah Seriyyesi’nde Üsâme b. Zeyd’in hatası ve Resûlullah’ın tepkisi detaylarıyla verildiği halde âyetten bahsedilmemektedir.

Buna karşın Mekke’nin fethi için hazırlıkların yapıldığı günlerde düşmanı yanıltmak için gönderilen Batn-ı İdam Seriyyesi’nde yaşanan olay siyer âlimleri ve tarihçiler tarafından açıkça âyetin nüzûl sebebi olarak gösterilmektedir. Bu haberlere göre Âmir b. Edbat kabilesi bölgeyi terk ettiği halde kendisi İslâm’a girdiği için kaçmayıp Müslüman askerleri beklemişti. Müslümanlar geldiğinde İslâm’a girdiğini açıkça ifade edince seriyyedekiler ona dokunmadılar. Ancak içlerinden Muhallim b. Cessâme bir ok atarak onu öldürdü. Câhiliye’den kalma bir düşmanlık nedeniyle bunu yaptığı ifade edilmekle birlikte devesini, eşyalarını ve bir miktar içeceğini ganimet olarak aldığı haber verilerek dünyalık arzusuyla onu öldürdüğü de belirtilmektedir. Siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında hadisenin büyük oranda tutarlı bir şekilde aktarıldığı ve ilgili âyetin açıkça bu olayla ilişkilendirildiği görülmektedir. Dolayısıyla âyetin nüzûl sebebi Batn-ı İdam Seriyyesi’nde Muhallim b. Cessâme’nin Âmir b. Edbat’ı öldürmesi hadisedir. Nitekim siyer ve İslâm tarihi kaynaklarında olduğu gibi siyer alanında yapılan araştırmalarda da âyetin Batn-ı İdam Seriyyesi ile ilişkilendirildiği açıktır.

Bunlara ek olarak Üsâme’yi azarlayan Hz. Peygamber’in nihâyetinde onun için af dilemesi fakat Muhallim’e beddua etmesi de önemli bir göstergedir. Zira Üsâme, Müslümanları öldüren bir

[130] İbn Şebbe, *Târîhü'l-Medîne*, 2/449, 451.

kavim üzerine intikam amacıyla gönderilen seriyyede yer alıyordu. Düşmanın son anında, canını kurtarmak için “Müslüman oldum.” dediğini düşünmesi muhtemeldir. Ayrıca şiddetli çatışmaların yaşandığı savaş ortamı düşmanını öldürmesinde etkili olmalıdır. Dolayısıyla mazur görülebilirdi. Nitekim diyet uygulamasına gidilmemiş olması da bunu göstermektedir. Ancak Muhallim ise savaş veya çatışma durumu söz konusu değilken ve İslâm’a girmiş olmasına güvenerek tek başına Müslümanları bekleyen birini öldürdüğü için mazur görülmemiştir. Hatta maktulün temsilcileri kısas talep ettiklerinde kimse buna haklarının olmadığını iddia etmemiştir. Ancak Hz. Peygamber meselenin diyet yoluyla çözülmesini sağlamıştır.

Mikdâd b. Esved’in savaş esnasında elini kesen, sonra kendisi üstün geldiğinde bir ağaca sığınıp “Müslüman oldum.” diyen kimseyi öldürüp öldüremeyeceğini Hz. Peygamber’e sorması gibi rivayetler de tefsirlerde nüzûl sebebi olarak gösterilmektedir. Ancak Mikdâd b. Esved olayının tefsirlerde farklı şekillerde aktarıldığı görülmektedir. Bu rivayetlerin önemli bir kısmında Üsâme olayının bir benzerinin onun başına geldiği kısaca belirtilmektedir. Diğer taraftan bazı tefsirlerde İslâm’a girdiği için Müslümanları bekleyen bir çobanın veya kabilesi kaçtığı halde mallarının başında Müslümanları bekleyen bir kimsenin onun tarafından öldürüldüğü şeklinde bilgiler de verilmektedir. Dolayısıyla tefsirlerde Mikdâd b. Esved ile ilgili haberlerin farklılık arz ettiği açıktır. Ayrıca ifade edildiği üzere onun bu konuda farazi bir soruyu Hz. Peygamber’e sormuş olması muhtemelen isminin diğer hadiselerde zikredilmesine sebep olmuştur. Zira Buhârî rivayetinde bunun farazi bir soru olduğu açıkça ifade edildiğinden Mikdâd’ın bu sorunun öncesinde veya sonrasında böyle bir hatayı yapmış olması mümkün olmasa gerektir.

Bu konuda son olarak ifade etmek gerekir ki bazı müfessirler, bu haberler arasında bir çelişki olmadığı, âyetin yaşanan bu olayların hepsinden sonra nazil olduğu görüşünü ortaya koymuşlardır. Buna göre her bir olaydaki sorumlular âyetin kendileri hakkında indirildiği zannına kapılmışlardır. Fakat burada hatırlatmak gerekir ki tefsirlerde sebep-i nüzûl olarak zikredilen farklı hadiselerin kendi içerisinde tutarlı olmadığı ve olayların birbirine karıştırıldığı örneklerle izah edilmiştir. Dolayısıyla bu şekilde bütüncül bir çözüm önerisinin de yeterli olmadığı kanaatindeyiz.

Kanaatimizce âyetin benzer olayların sonucusu üzerine nazil olmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Âyetten sonra benzer bir hatanın yapılmaması daha makuldür. Ayrıca herhangi bir rivayette Hz. Peygamber’in yapılan hata üzerine daha önce inmiş olan âyeti okuduğu veya hatırlattığı yönünde bir anlam mevcut değildir. Aksine nüzûl sebebini belirten rivayetlerde, işlenen suç üzerine âyetin nazil olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla nüzûl sebebi, hicrî 8. yılın ramazan ayı başlarında vuku bulan Batn-ı İdam Seriyyesi’ndeki olay olmalıdır.

Burada ifade etmek gerekir ki tefsirlerde âyetin sebep-i nüzûlü hakkında bir tespite gidilmemiş olması âyetin yorumu ve kıraat farklılıklarının değerlendirilmesine doğrudan etki etmiştir. Sefere çıkan Müslümanlara yapılan uyarının mahiyeti, öldürülen kimsenin tamah edilen mallarının neler olduğu, kendisinin Müslüman olup olmadığı gibi hususların yanı sıra selâm verenle sulh teklif edenlere nasıl davranılması gerektiği gibi hususlar bu kapsamda değerlendirilen başlıca mevzular olmuştur. Bilhassa İslâm’a yeni girenlere karşı nasıl davranılması gerektiği ilgili olay merkezinde hassasiyetle ele alınan konulardandır.

Görüldüğü üzere müfessirler farklı hadiseleri âyetin sebep-i nüzûlü olarak tercih etmiş veya öne çıkarmışlar bazen de hepsini kapsayacak şekilde âyetin nazil olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte anlatılan tarihi olayların da birbirleriyle karıştırıldığı dikkat çekmektedir. Bu örnek bağlamında ulaşılan sonuca göre ifade etmek gerekir ki bilhassa esbâb-ı nüzûl bağlamında siyerin tefsir ilmine kaynaklık etmesi, teoride savunulduğu düzeyden oldukça uzaktır. Hâlbuki esbâb-ı nüzûl konularında meselenin siyer kaynaklarından tetkiki ilgili âyetler bağlamında Kur’ân’ın anlaşılması açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Algül, Hüseyin. "Mürre Seriyyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/52. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Apaydın, Mehmet. *Siyer Kronolojisi*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018.
- Arı, Mehmet Salih. "Üsâme b. Zeyd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/361-363. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn. *Umdetü'l-kârî şerhu sahîh-i Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, ts.
- Azimli, Mehmet. "Benî Süleym". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/55-56. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya b. Câbir b. Dâvûd. *Ensâbü'l-Eşrâf*. thk. Süheyl Zekkâr ve Riyâd ez-Ziriklî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Birişik, Abdülhamit. "Tefsir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/281-290. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Sahîhü'l-Buhârî*. 9 Cilt. Mısır: el-Matbaa-tü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1314.
- Çoşkun, Muhammed. "Tefsir-Siyer İlişkisinin Tarihsel ve Kuramsal Problemleri: Tefsir Tanımları Çerçevesinde Sîret-Nüzûl İlişkisinin Hermenötiği". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 253-265.
- Demirci, Muhsin. "Esbâb-ı Nüzûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/360-362. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Derveze, İzzet. *Kur'ân'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. çev. Mehmet Yolcu. İstanbul: Yarın Yayınları, 2016.
- Dindi, Korkut. "Siyer-Tefsir İlişkisi". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 265-274.
- Ebüssuûd Efendi. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1431.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. *Hak Dini Kur'an Dili*. haz. Asım Cüneyt Köksal-Murat Kaya. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021.
- Fayda, Mustafa. "Siyer ve Megâzî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/319-324. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Halebî, Nüreddîn. *İnsânü'l-Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübi'l-İlmiyye, 1427/2007.
- Halife b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybani. *et-Târîh*. thk. Ekrem Ziyâ el-Ömerî. 2. Baskı. Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. 'Amr el-Hâşimî. *el-Muhabber*. thk. Eliza Lichtenstater. Beyrut: Dâru'l-Afâki'l-Cedîde, ts.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekâ, İbrahim el-Ebyarî ve Abdulhafiz eş-Şelebî. 2 Cilt. Mısır: Şeriketü Mektebe ve Matbaatü Mustafa, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Mısır: Dâru Hicr, 1418/1997.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Ali Muhammed Ömer. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *Uyûnü'l-eser fi funûni'l-megâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*. thk. İbrahim Muhammed Ramazan. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1414/1993.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer b. Şebbe en-Nümeyrî. *Târîhü'l-Medîneti'l-münevvere*. thk. Fehim Muhammed Şeltût. 4 Cilt. Mekke: y.y., 1979.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyyi, 1417/1997.
- İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb. *Tefsîru Râğıb el-İsfahânî*. thk. Muhammed Abdülaziz, Adil b. Ali. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1424/2003.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kuran Yolu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- Karaosman, Muhammed. *Siyer-Tefsir İlişkisi Bağlamında "Cihad ve Kıtâl'e Dair Kronolojik Bir İnceleme*. Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE, Doktora Tezi, 2018.
- Köse, Feyza Betül. "Hak Dini Kur'an Dili Özelinde Tefsir Siyer İlişkisi". *KSU İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2016), 35-60.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdunî, İbrahim Atfîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *Tefsîrül-Mâverdî*. thk. Seyyid b. Aldulmaksûd. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1431/2010.
- Mendeş, Nurdan. *Siyer-Tefsir İlişkisi İbn Hişâm Örneği*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2020.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyin b. Alî el-Mes'ûdî el-Hüzelî. *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*. tsh. Abdullah İsmail es-Sâvî. Kahire: Dâru's-Sâvî, ts.
- Mukâtil, Ebü'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmud. Beyrut: Dâru İhyâü't-Türâs, 1423/2002.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed. *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. thk. Yûsuf Ali Büdeyvi. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1419/1998.
- Önkâl, Ahmet. "Batn-ı İdam Seriyyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/202. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Özaktan, Fatih. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyerin Rolü*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2017.
- Özkan, Mustafa. "Fetih Sûresi Bağlamında Siyer-Tefsir İlişkisi", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 245-252.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâtîhu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1420/2000.
- Semerkindî, Ebü'l-Leys İmâmü'l-hüdâ Nasr b. Muhammed b. Ahmed. *Tefsîru's-Semerkindî*. thk. Ali Muhammed Mu'avviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Zekeriyya Albülmecîd. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Soycan, Mustafa. *Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 150/767) Tefsîr adlı Eserindeki Meğâzî Bilgilerinin Tesbit ve Değerlendirmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, SBE, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

- Soycan, Mustafa. "Tefsir-Siyer İlişkisi ve Taberî Örneği". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 28/2 (Aralık 2019), 471-496.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadis, 1431.
- Şâmî, Muhammed b. Yûsuf. *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*. nşr. Âdil Ahmed, Ali Muhammed Muavvid. Beyrut: Daru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. 11 Cilt. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1387/1967.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân fî te'vili'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. b.y: Dâru Hicr, 1422/2001.
- Türcan, Selim. "Tefsir, Siyer, Tarih Bağlamında Kur'an'ın Kaynaklığı Üzerine". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi* 19/36 (2019), 609-636.
- Türker, Ömer. "Mukâtil b. Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/134-136. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. *el-Vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Safvân Adnan Dâvûdî. Beyrut: Daru'l-Kalem, 1410.
- Vâkidî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *el-Megâzî*. thk. Marsden Cons. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989.
- Yaman, Ahmet. "Seleb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/398-399. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yiğit, İsmail. "Kur'ân ve Sîretü'n-Nebî". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları II*. ed. Bedrettin Çetiner. 91-100. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001. 96-100.
- Zahitoğlu, İrfan. "Mukâtil b. Süleyman ve Tefsîr-i Kebîr'inde Kullandığı Hadislerin Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi". *Route Educational and Social Science Journal* 2/5 (Temmuz 2015), 295-310.
- Zehebî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdüsselâm et-Tedmürî. 52 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyyi, 1413/1993.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabiyyi, 1407/1986.

